

## PAPER DETAILS

TITLE: Yunan Tarihçiliginde Türkçe Arsiv Materyalleri

AUTHORS: Evangelia BALTA

PAGES: 793-832

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/653249>

## Yunan Tarihçiliğinde Türkçe Arşiv Materyalleri\*

Evangelia BALTA\*\*

çev. Cemile Erdek

“Tarih ölüme karşı verilen bir mücadeledir”

Jacques Le Goff<sup>1</sup>

BU METİN üzerinde Yunan halklarının zaman ve tarihle beraber dokunduğu bir kanaviçe işlevine sahip coğrafi bir sürekliliği olan “Yunan bölgesi” ile ilgili Türkçe arşiv materyallerinin idaresini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma Yunan tarihçiliğinin Osmanlı dönemi ile ilgili durumunun 2005 yılına kadar olan kısmını incelemeyi hedeflemektedir.

“Türk arşivleri” terimini kullanmayı seçerken, ilgi alanımı Türk dilinde yazılmış kaynaklarda yoğunlaştırmayı; böylece dil ve kültür açısından değişik milletleri barındıran Osmanlı İmparatorluğu’nda üretilen arşiv materyallerinin toplamından bu kaynakları ayırmayı hedefledim. Bu seçim, belirleyici “Osmanlı” sıfatının imparatorluğun ulusalcılık öncesi toplulukları (Yunanlılar, Ermeniler, Yahudiler, Araplar vb.) tarafından üretilen kaynaklarla ilgili olarak ortaya çıkarabileceği karmaşayı da önlemek için yapılmıştır.

Seçtiğim konu; Yunanistan’daki Osmanlı çalışmalarının başlaması, tarih çalışmalarının yeni bir dalı olarak 1980’lerde kurulması ve tüm bunların sonucunda Osmanlı tarihi çalışmalarının genelinde kullanılan metodlar, teknikler ve tutumlar açısından doğan ihtiyaçların açıkça ortaya konduğu bir dönüm noktasına işaret eder. Bu nedenle, konunun incelenmesi iki eksen etrafında gerçekleşecektir:

İlk olarak, ulusal tarihçilik terminolojisinde “*Tourkokratia*” (Türk egemenliği)<sup>2</sup> olarak geçen Osmanlı dönemiyle ilgili modern Yunan tarihçiliğindeki Türk kaynaklarının

\* Evangelia Balta, “*Turkish Archival Material in Greek Historiography*”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2010, c.8, sy.15, s. 755-792.

Yazarın Osmanlı arşivleri ve Yunanistan’daki Osmanlı çalışmalarına ilişkin bazı makaleleri 2003 yılında *Evangelia Ottoman Studies and Archives in Greece (Osmanlı Çalışmaları ve Arşivleri)*, *Analecta Isisiana LXX*, İstanbul: Isis Yayınları, 2003 (ilgili kaynakça ile birlikte) adıyla basılmıştır. Ayrıca bkz. I. Theodorides - Theodorides, “The Course of Ottoman Studies in Greece (An Overview) [Yunanistan’daki Osmanlı Araştırmalarının Seyri (Genel Bir Bakış)]”, Y. Halaçoğlu, H. İncelik (eds.), *The Turks (Türkler)* içinde, c. 4, Ankara 2002, 714-719.

\*\* Ulusal Helenik Araştırmalar Vakfı, Atina - Yunanistan

1 J. Le Goff, “L’appétit de l’histoire”, Pierre Nora (ed.), *Essais d’ego-histoire* içinde, Paris: Gallimard 1987, 236.

2 Terim 1834 yılında ortaya çıkmıştır. Bkz. St. Koumanoudis, *Synagogi neon lexeon ypo ton logion plastheison apo tis aloseos mechri ton kath’imas chronon (İstanbul’un Fethinden Günümüze Kadar Entelektüellerin Ürettiği Kelimeler Koleksiyonu)*, K. Th. Dimaras’ın önsözüyle yeni baskı, Atina, 1980.

geleceğini ele alacağım ve ikinci olarak 1980'lerin başından itibaren<sup>3</sup> Yunanistan'da kurumsal olarak varolan ve şimdilerde uluslararası tarihsel bir disiplin olan Osmanlı çalışmalarının bu kaynakları ele alış ve manipülasyonu yazımı sürdüreceğim. Bu kısım esas itibarıyla sadece Türkçe arşiv materyalleriyle ilgilidir. Türkçe, arşivlerin kimlikleri açısından belirleyicidir ve bazen de kaynak değeri konusunda tamamen mitoloji yaratan bir unsurdur. "Yunan"lıların yaptığı Osmanlı araştırmaları, demokrasi restorasyonundan sonra şekillenen tarihçilikle birlikte ilerlemiştir. Bu tarihyazımı Osmanlı dönemini, uluslararası modellerin kullanımından ve transferinden elde ettiği yeni tarih anlayışları, yeni metodlar ve konu içeriklerinin ışığında incelemiştir.

Bu tarihyazımı ürünlerinin geçirdiği değişiklikleri ve herbirinin Türk arşiv materyalleriyle geliştirdiği ilişkiyi daha iyi anlamak için, geriye dönüp daha eski modern Yunan tarihyazımı ürünlerine bakmalıyız. Bu şekilde, metodlar, teknikler ve özellikle tarih teorisi açısından tarihyazımı yapısının başkalaşım sürecine dikkat çekebiliriz. Bugünün algılarının oluşturduğu prizmadan bu konunun eleştirisini yapmanın tarihsel mantığa aykırı olduğunu söylemeye gerek yok; çünkü bildiğimiz gibi, tarihçi ve eseri kendi dönemlerinin şartlarının geliştirdiği dinamiklere bağlıdır.

### I. Modern Yunan Tarihyazımı ve Osmanlı Dönemi Tarihyazımı

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında derlenmeye başlanan ve neredeyse tamamen Helenosentrik (eski Yunan medeniyetini temel alan) olan modern Yunan tarihçiliği, uzun süren Osmanlı egemenliğini öncelikli olarak Yunan bölgelerinde, daha sonra ise Anadolu'da ve Balkanlar'da inceler ya da anlatımında bu ikincil konumda olan bölgele-ri, *ulus* teriminin kavramsal içeriğine tekrar vurgu yaptıkları oranda içine alır ve bilimsel dökümantasyonuyla ilgili argümanlar sunar.

Bu dönemin *terminus post quem* (en geç dönem) Bizans İmparatorluğu'nun 1453 yılında İstanbul'un Fethiyle dağılmasıdır; *terminus ante quem* (son tarih) ise 1821 yılında gerçekleşen Bağımsızlık mücadelesi, Yeni Bölgelerin<sup>4</sup> ele geçirilmesiyle Balkan savaşlarının başladığı yıllar ya da son olarak Yunan Yarımadası'nda Hellenizmle biraraya gelen ulusal bütünleşmenin gerçekleştiği 1922 yılıdır. Osmanlı egemenliğinin zaman çerçevesi, tarihyazımıyla ilgili olarak belirli bir ideolojik-siyasi anlayışa dayanmaktadır. Bu durum ulusun genel tarihsel süreciyle ilişkin olarak ulusal mücadelenin anlamını ön plana almaktan başka bir anlam taşımaz.

Modern Yunan tarihçiliği, üç ayrı geçmiş; Eski Yunan, Bizans ve Osmanlı tarihini içinde barındıran üç yüz yıllık Hellenizm fikri etrafında yapılan ulusal ideoloji metod-

3 Osmanlı çalışmalarının bir disiplin olarak yüksek eğitim alanına girişi 1985 yılında olmuştur. N. Svoronos, Türk çalışmalarının kurumsal çerçevesini, Elizabeth Zachariadou ve Vasilis Dimitriadis'in de atandığı Girit Üniversitesi'nde oluşturmuştur. Bu akademisyenler Tarih ve Arkeoloji Bölümü'nde yaklaşık yirmi yıl eğitim vermiş ve aynı zamanda Osmanlı arşivlerini kullanarak ve Türk çalışmaları üzerine sempozyumlar düzenleyerek Akdeniz Çalışmaları Enstitüsü'nde organize bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu Osmanlı tarihi uzmanları 1985 yılında da çeşitli Yunan üniversitelerinin tarih bölümlerinde Osmanlı tarihini öğretmeye başlamışlardır. I. Theocharidi İonnina Üniversitesi'nde, John Alexander Selanik Aristo Üniversitesi'nde, Evangelia Balta yeni kurulan Ionian Üniversitesi'nde ve 1986 yılında P. Konortas.

4 Bkz. Peter Topping, "Greek Historical Writing on the period 1453-1914 (1453-1914 yılları arası dönemle ilgili Yunan Tarihyazımı)", *The Journal of Modern History* 33/2, Haz. 1961, 157-173.

larını izler. Aydınlanma dönemiyle ilgili tarihsel incelemeler ve politik ve kültürel tartışmalar, çok erken tarihlerde Yunan söylemine kolektif kimliğin belirleyici unsuru olarak Antik Yunan'la bağlantı kurma fikrini getirdi. Bu nedenle Osmanlı tarihinin nasıl incelendiği yorumlanırken, bu ideolojik parametre de göz önünde bulundurulmalıdır. Osmanlı, yaşayan geçmiş, incelenirken maziye gömme politikası yürütülmüştür.<sup>5</sup>

Osmanlı döneminin 1940'lı tarihlere kadar kendi içinde incelenmemiş olması tesadüfi bir durum değildir. Osmanlı incelemeleri bu tarihe kadar, sadece 1821 yılındaki Bağımsızlık Savaşı'na bir giriş olarak ve hükümdarlara karşı yapılan isyanlar, tarih yazımı incelemelerinin imtiyazlı bir alanını oluşturduğu için yapılmıştır. Osmanlı dönemi ile ilgili disipline verilen adın bugün de hâlâ "Bizans Sonrası Çalışmalar"<sup>6</sup> olması da tesadüfi değildir. II. Dünya Savaşı, sonrasında çeşitli ulus devletlerin ulusal söylemlerinde küresel çapta bir farklılaşma yaşandığı için bir dönüm noktasıdır. Bildiğimiz gibi, jeopolitik, ekonomik ve sosyal statüdeki daha büyük değişiklikler direkt olarak sosyal bilimlerdeki gelişmelerle ve dolayısıyla da Tarih algısındaki değişikliklerle bağlantılıdır.<sup>7</sup>

### A. İlk Yüzyıl: 1833-1939

Geleneksel olarak modern Yunan Devletinin kurulmasıyla başladığı söylenen modern Yunan tarihçiliği, 1940'lara kadar milliyetçi ideolojiye hizmet etmek için kullanılan retorik ile "tarihsel haklar" seviyesine çıkarılan ulusal çıkarların dökümantasyonu arasında bocalamıştır. Yalnızca yirminci yüzyılın başlarında Yunan tarihçiliği, filolojist ve Bizantistlerin (S. Kougeas, K. Amantos) müdahaleleriyle, tutarsız ve söylemini geliştirmek için hiçbir kaynağa ihtiyacı olmayan -ve hatta Türkçe kaynaklara daha da az ihtiyacı olan- bu retorikten bağlantısını koparabilmiştir; çünkü modern Yunan tarihçiliği S. Zambelios ve özellikle *History of the Greek Nation (Yunan Ulusunun Tarihi)* (1853) adlı eseriyle K. Paparrigopoulos'un liderliğinde Osmanlı dönemini 'Bizans sonrası dönemin son bölümü' ve 'Ulusal Devrimin Giriş kısmı' olarak ele almıştır. Atina Üniversitesi'nde ulusal tarih öğretmeye karar veren Cappadocian P. Karolidis dahi ulusal tarih ekolünün normlarının dışına çıkamamıştır. Doğu dillerini bilen Turcophone Karolidis'in *Tarih* adlı eserinde de, Osmanlı dönemiyle ilgili tam bir sessizlik hakimdir ve kitabın uzun, karışık

5 Bkz. modern Yunan toplumunun önceki dönemlere dair algısını ve bunun politik ve sosyal sonuçlarını inceleyen John Petropoulos'un son derece ilgili çekici bir çalışması olan, "The Modern Greek State and the Greek Past (Modern Yunan Devleti ve Yunan Tarihi)", Speros Vryonis (ed.), *The "Past" in Medieval and Modern Greek Culture (Ortaçağ'daki "Geçmiş" ve Modern Yunan Kültürü)* içinde, Malibu: Undena Yayınları 1978, (*Byzantina kai Metabyzantina*, c. 1), 163-176.

6 "Bizans sonrası" teriminin kavramsal içeriğiyle ilgili yorumlar için bkz., S. Asdrachas, "Zitimata oikonomikis istorias tis Tourkokratias (Osmanlı Dönemindeki Ekonomi Tarihi Meseleleri)", a.mlf., *Zitimata Istorias (Tarihsel Konular)*, Atina: Themelio, t.y., 27 vd.

7 I. Wallerstein, "Some Reflections on the Future of Ottoman Studies (Osmanlı Çalışmalarının Geleceği Üzerine Bazı Düşünceler)", B. Lewis, O. Pritsak, Gönül Tekin, Ş. Tekin, G. Veinstein (eds.), *Raiyyet Rûsîmu içinde, Halil İnalcık'a 70. Doğumgünüünde Meslektaşları ve Öğrencileri Tarafından Sunulan Makaleler (Journal of Turkish Studies)* 11, 1987, 236. Pek çok çalışma 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana Osmanlı araştırmalarının tarih yazımı ürünlerini inceler. Bkz. daha güncel bir çalışma: F. Adanır, "Balkan historiography related to the Ottoman Empire since 1945 (1945'ten bu yana Osmanlı İmparatorluğuyla ilgili Balkan tarih yazımı)", K. H. Karpat (ed.), *Ottoman Past and Today's Turkey (Osmanlı Tarihi ve Günümüz Türkiye'si)* içinde, E. J. Brill 2000, 236-252.

dipnotlarında hiçbir Osmanlı kaynağına referans yapılmamıştır.<sup>8</sup> Esasen Yunan Devleti'nin ilk yüzyılında, teleolojik (amaçsal) açıdan birbirine bağlı ve Osmanlı fethinin şartlarını çürüten bir devlet oluşumunu yaratma gereksinimini belgeleyen bir dizi olaylar silsilesi üretilmiştir.<sup>9</sup> Bu olaylar; K. Sathas'ın *Tourkokratoumeni Ellas* (Türk İşgali Altındaki Yunanistan) çalışmasında da aynı perspektiften yazılmıştır. Sathas aynı zamanda, "Yunanlıları Türk Esaretinden Kurtarma Girişimleri"ni güçlendirmek için orijinal belgelerle çalışan ilk kişidir. Sathas'ın çalışmasının alt başlığı aynı zamanda çalışmanın kimliğini de ortaya koymaktadır.<sup>10</sup>

Bu dönemin tarih yazıcılığında görülen ideolojik yönelimlerinin Türk kaynaklarını kullanmaktan çok uzak olduğu açıktır. Bu genel atmosferin dışında kalan istisna bir isim ise, akademik kariyerinin başından itibaren her türde arşiv materyali toplamak, muhafaza etmek ve sayısını artırmakla ilgilenmiş olan S. Lambros'tur. Lambros yirminci yüzyılın başında F. Miklosich-J. Müller örneğini takip ederek, kendine özgü tarihçilik anlayışı olan kaynak artırımına uygun olarak, Yunanca yazılmış Venedik Osmanlı belgelerinin arşivlerini yayınlamıştır.<sup>11</sup> Lambros *Yunanistan Tarihi* kitabında 1453 tarihinden sonrasına hiç geçmemiştir. Tarihsel pozitivizmin savunucusu olarak, bir senteze varmanın yolunun materyal toplamaktan geçtiğinin farkındaydı.<sup>12</sup>

8 P. Karolidis, *Istoria tis Ellados met'eikonon, apo tis ypo ton Othomanon aloseos tis Constantinoupoleos (1453) mechri tis vaseileias tou Georgiou tou A' (Resimlerle Yunanistan Tarihi, Konstantinopol'ün Osmanlıların Eline Geçişinden (1453) I. Gerorge'un Hükümdarlığı'na Kadar)*, Atina: Eleftheroudakis, 1925. Osmanlı dönemi için Karolidis en yaygın anlatım kaynaklarını kullanır: Gerlach, *Turcograecia*, Komninos Ypsilantis ve Hertzberg, J. W. Zinkeisen'in tarih anlatımları. Karolidis'in Osmanlı'nın tarihsel gerçekliğini yalanlamak amacıyla pek çok dipnot topladığı ve sıkış tıksık kullanmaya çalıştığı iddia edilir. Bu dipnotlarda detaylara ve endişeli alıntılara olan aşırı düşkünlüğü Antik çağlara gösterdiği aşırı övgüyle tutarlılık gösterir ve gizleme işlevi görür. Bkz. Ioanna Petropoulou, "O ekdimokratismos tis graphis (Yazının demokratikleştirilmesi)", *IV International Congress of History, Historiography of Modern and Contemporary Greece (IV Uluslararası Tarih Kongresi, Modern ve Çağdaş Yunanistan Tarih yazımı)*, c. II, (ed.) P. M. Kitromilides - T. E. Sklavenitis, Atina 2004, 641.

9 Ph. Iliou'nun S. Asdrachas ile birlikte Angelos Elefantis'e verdiği röportajdaki görüşleri için bkz. (*Avgi* gazetesi, 27 Ekim 2002). Bu röportajın tekrar yayını için bkz. "Synetheies kai tomes: Synentefxi tou Sp. Asdracha - Ph. Iliou ston Angelo Elefanti (Süreklilikler ve Dönüm Noktaları: S. Asdrachas- Ph. Iliou'nun Angelos Elefantis'le Röportajı)", *Ta Istorika* 37, Aralık 2002, 421-430.

10 K. Sathas, *Tourkokratoumeni Ellas. Istorikon Dokimion peri ton pros anatinaxin tou othomanikou zygyou epanastaseon tou ellinikou ethnous (1453-1821) (Türk İşgali Altındaki Yunanistan. Osmanlı Boyunduruğundan Kurtulmak İçin Yunan Ulusunun Yaptığı İhtilallerle İlgili Tarihi Makaleler, 1453-1821)*, Atina 1869.

11 F. Miklosich-J. Müller, *Acta et diplomata Graeca*, vol. III, Vienna 1865, 309-359. S. Lambros, "Ellinika eggrapha en to archeio tis Venetias en ois kai eggrapha Tourkon archonton ellinisti meta kai parekdromis peri tou onomatos tou Moreos (Venedik arşivlerindeki Yunanca belgeler, aralarında Yunanistan'daki Türk otoritelerine ait belgeler de bulunuyordu, tesadüfen, ilk kez Mora ismi geçiyordu.)", *Deltion Istorikis kai Ethnologikis Etaireias* 4, 1892, 634-52; a.mlf., "Ellinika dimosia grammata tou soultanou Bayazid II (Sultan 2. Beyazıt'ın Yunanca Resmî Mektupları)", *Neos Ellinomnimon* 5, 1908, 155-189. Spyros Lambros'un geleneği A. Bombaci tarafından takip edilmiştir: "Nuovi firmani greci di Mahometto II", *Byzantinische Zeitschrift* 47, 1954, 298-319; Hélène Ahrweiler, "Une lettre en grec du sultan Bayezid II (1481-1512)", *Turcica* 1 (1969), 150-160.

12 Antonis Liakos, "Pros episkevin olomeleias kai enotitos. I domisi tou ethnou chronou (Genel Kurulun ve Birliğin Tamirine Doğru. Ulusal Zamanın Yapılanması)", *K. Th. Dimaras'un anısına düzenlenen sempozyum*, Atina: Neohellenik Araştırma Merkezi, 1994, 191, n. 55.

1874 yılında biri Yunanca, biri Karamanlı dilinde piyasada dolaşan “Yunan” *Osmanlı Tarihleri*’nin Osmanlı Rum tebaası tarafından Yunanistan sınırları dışında yayımlandığını da belirtmek gerekir. Trygleialı (Mudanya) Tryphon Evangelidis’in bir çalışması da aynı şekilde yayınlanmıştır.<sup>13</sup> Aynı dönemde, manastırlar, şehirler, adalar vb. konuları inceleyen ulusal tarihçiliğin uç noktalarını temsil eden pek çok Türkçe belge de yayımlanmıştı. Bu belgeler de yerel tarihlerin yazımlarında kullanılan belgesel materyallere katkıda bulunmuşlardır.<sup>14</sup> Bu arşiv materyali; manastırların, metropollerin ve cemaatlerin ellerinde bulunan imtiyaz bağışlayan belgeler, kiliselerin tamiri için verilen izin belgeleri, vergi ödeme makbuzları vb. ayrıca Osmanlı yerel yönetim mekanizmasının ürettiği kadı sicili ya da mali kayıtlar gibi arşiv materyalleridir. Çeşitli Yunan bölgelerinin bağımsızlaşmasından sonra bu türdeki materyaller yirminci yüzyılın başlarına kadar sözde “Çeviri Büro”larına bırakılmıştır. Bu bürolar, yerel adli hizmetlere bağlı olarak devletin ve vatandaşların arazi mülkiyeti iddialarını açıklığa kavuşturmak için kullanıldı.<sup>15</sup> Daha sonra, bu materyal Yunanistan’daki mevcut Osmanlı arşivlerinin çekirdeğini oluşturur hale geldiler.<sup>16</sup>

13 Minas ve Christos Chamoudopoulos, *Istoria tis Othomanikis Aftokratorias (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi)* (İzmir 1874) adlı kitaplarında, Paparrigopoulos ve Zambelios’un çizgisinden ayrılmadan Bizans İmparatorluğu ve Türk kabileleri arasındaki savaşın sürdüğünden bahsettiler. Türkofon Nikolaos Soullidis Karamanlı *Tarih-i Osmanî*’de (Dersaadet 1874) J. von Hammer’in ayak izlerini takip eder. Her iki si de Konstantinopol’ün düşüşüne kadar gerçekleşen olaylara kadar uzanır çünkü yayınlanmaları henüz tamamlanmamıştır. Her iki çalışmanın sunumu için bkz. Ioanna Petropoulou, “Istoriographikes prosengiseis tou othomanikou parelthontos stin Christianiki Anatoli, 19os aionas. Mia deigmatolipsia (Hristiyan Doğu’da Osmanlı Tarihine Historiografik Yaklaşımlar, 19. Yüzyıl. Bir Örnek)”, *Mnimon* 23, 2001, 269-295. Ayrıca bkz. T. Evangelidis, *Istoria tis Othomanikis Aftokratorias (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi)*, 2 c., Atina 1894.

14 Dipnotlarda kapsamlı biliyografyayı sunmak gibi bir amacım yok, uygun da bulmuyorum. Bazı başlıkları seçip, bunlardan örnek olarak behsediyorum. Bkz. E. Pharmakidis, *I Larisa. Apo ton mythologikon chronon mechri tis prosartiseos aftis eis tin Ellada (1881) (Larisa. Mitolojik Zamanlardan Yunanistan’a İlhakına Kadar: 1881)*, Volos 1926.

Turhan Bey ve torunları Ömer ve Hasan Beylerin vakayinamelerinin Yunanca tercümeleri de burada yer almaktadır. Bu vakayinamelerle, on dört ve on beşinci yüzyıllarda Tesalya şehrindeki cami ve hayır kuruluşlarına kaynak sağlamak için mallarını vakfettiklerini göstermişlerdir.

Ayrıca bkz. Stavros G. Gouloulis’in güncel eseri, *Ta aphierotiria ton Turahanidon (I elliniki metaphrasi) (Turhan Ailesine Ait Vakıflar Belgeseli (Yunanca tercümesi))*, Larisa 2004. D. Kambouroglou’un çalışması, *Mnimeia tis istorias ton Athinon (Atina Tarihinin Anıtları)* (I-III, Atina 1889-1890) da benzer bir örnektir. Manastırların tarihiyle alakalı olarak bkz. G. Kremos, *Phokika. Istoria tis en Phokidi monis tou Osiou Louka (Phocisli derlemeler. (Phocis’teki Hosios Loukas Manastırı’nın Tarihi)*, c. III, Atina 1880. Adalar için bkz. D. Chavias, “Soultanika fermania peri ton pronomion tis nisou Symis kai ton loipon Notion Sporadon (Simi Adası’nın ve Diğer Güney Ege Adalarının İmtiyazları ile İlgili Fermanlar)”, *Deltion Istoriais kai Ethnologikis Etaireias Ellados* 6 (1902-1906), 321-350.

15 Ulusal Kadastro olmadığı için, Selanik’teki Makedonya Tarih Arşivleri’nde korunan Osmanlı vergi kayıtları hâlâ arazi mülkiyeti iddiaları ya da miras nakilleri gibi meselelerin çözümünde kanıt olarak kullanılır.

16 Yunanistan’daki Osmanlı arşivlerinin içeriği için, bkz. V. Dimitriadis, “Ottoman Archive Materials in Greece (Yunanistan’daki Osmanlı Arşiv Materyalleri)”, *Die Staaten Südosteuropas und die Osmanen* içinde, (ed.) Hans Georg Majer, Münih 1989, 179-185. Ayrıca bkz. Evangelia Balta, “Archives Ottomanes en Grèce. Perspectives de la recherche”, a.mlf., *Problèmes et approches de l’histoire ottomane. Un itinéraire scientifique de Kayseri à Ériboz*, *Analecta Isisiana* XXVIII, Istanbul: Les éditions Isis, 1997, 259-275, ilgili kaynakçayla birlikte.

Sisam Prenslığı'nde büro amirliği yapan Epameinondas Stamatiadis'in tercüme edilen fermanlara ve muhtelif Osmanlıca belgelere yazdığı kısa notun da gösterdiği gibi, yerel tarih için Osmanlıca belgelerin tarihî değerini yayınlayıcılar çok iyi biliyordu.<sup>17</sup> Bu önsöz, yazarın bu belgelere, çalışmasının son cildi olan "Samiaka"da folklor, materyaller ve andaçlarla birlikte yer verdiğini fakat bunları Osmanlı dönemi tarihi ya da Kurtuluş Savaşı yılları üzerine yaptığı anlatımına dahil etmediğini gösterir. Yalnızca, Sisam Prenslığı'nın tarihi üzerine yazılan üçüncü ciltte, adadaki Devlet Arşiv Bürosu'ndan elde ettiği Osmanlıca belgeleri esas metninde bazı kısımlara serpiştirmiştir.

Stamatiadis'in bu dönemde yaşadığını ve aynı zamanda aktif bir şekilde Prenslik dairesinin amirliğini yaptığını unutmamalıyız. Aslında bu çalışmalarla kişisel tanıklığını ifade etmiş olmaktadır ve bu günümüz için değerli bir tarihî kaynaktır. Girit genel idaresinin eski bakanı ve Girit gümrüklerinin eski idarecisi N. Stavrakis'in çalışması da benzer bir durum olarak düşünülebilir çünkü Osmanlı nüfus sayımları bu çalışmada da *İstatistikler*'i<sup>18</sup> biraraya getirmek için kullanılmıştır. P. Aravantinos, 1845-1846 Osmanlı nüfus sayımlarını (salname) Epir'in yer isimlerini kaydetmek için kullanır.<sup>19</sup>

Aynı yıllarda, -19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı- Türkçe bilen amatör tarihçiler Osmanlı belgelerinin tarihsel kaynaklar olarak değerini farkettikten sonra bu belgeleri kurtarmak, tercüme etmek, yayınlamak ve daha sonraki muhtemel tehlikelerden korumak için önlemler aldılar. Bu duruma örnek bir olay, 1920 yılında Sakız Adası'nda Asliye Hukuk Mahkemesi tercümanı olarak çalışan Christos Mavropoulos'un bir yayınının önsözüne yazdığı şu notta görülür:

Sakız adasının muzaffer Yunan ordusu sayesinde mutlu bir şekilde bağımsızlığına kavuşması sırasında, malesef Kadı Mahkemelerinin el yazması Türkçe kayıtları çalınmıştır ve önemli tarihî belgeler kaybolmuştur. Böylece, tarihçilere, Osmanlı yönetimi altındaki Sakız'ın siyasi ve sosyal tarihine dair çürütülemez kanıtları verebilecek olan tarihî kaynaklar yok edilmiştir. Belgelerin yalnızca küçük bir kısmı, o dönemde biz askerlerin idaresine verilen yerlerdeki Asliye Hukuk Mahkemesinin yanında yer alan Tercüme Bürosunun Arşiv kısmında depolanarak kurtarılabildi. Belirtilen kayıtların sadece geriye kalanlarının bile yayınlanmasının genelde tarihle ilgilenenler özelde de

17 "Manastırlarda olduğu gibi adanın resmî arşiv ofisinde de, dönem olaylarına ışık tutan ve Sisam'ın tarihleriyle yakından ilgili olan her çeşit ferman ya da sultan buyruğu, buyurdiya ya da amirallerin emirleri ve Türkçe yazılmış diğer belgeler bulunuyordu; biz bu bölümde belgelerin Türkçeden çevrilmiş hallerini sunmaya karar verdik." Bkz. E.I. Stamatiadis, *Samiaka, itoi Istoría tis nisou Samou apo ton panarchaion chronon mechri ton kath'imas* (Sisam'dan Derlemeler yani En Eski Zamanlardan Günümüze Kadar Sisam Adası'nın Tarihi), c. 5, Sisam: Prenslik Matbaası Yayınları, 1887, 657-703.

18 N. Stavrakis, *Statistiki tou plithismou tis Kritis meta diaforon geografikon, istorikon, arhaiologikon, ekklesiastikon k.t.l. eidiseon peri tis nisou* (Adayla İlgili Çeşitli Coğrafi, Tarihî, Arkeolojik, Dinî Bilgilerle Birlikte Girit Nüfusunun İstatistikleri), Atina: Paliggenesia Press I. Aggelopoulos, 1890 (yeni baskı, Notis Karavias, 1978).

19 *Hronografia tis Ipeirou, syntetagmeni ypo P.A.P.* (P.A.P Tarafından Derlenmiş Epirus Vakayinamesi), 2 c., Atina: S.K. Yayınevi, Vlastos, 1856 (yeni baskı, Atina: I. Rizos, 1969). P. Aravantinos'ın çalışması için bkz. M. Kokolakis, "Dimographikes exeliseis stin Ipeiro, 1830-1910 (Epir'deki Demografik Gelişmeler, 1830-1910)", *Istor* 6, 1993, 121-142; a.mlf., *To ystero yanniotiko pasaliki. Horos, dioikisi kai plithismos stin Tourkokratoumeni Ipeiro, 1820-1913* (Son İyonya Paşalığı. Türk Yönetimindeki Epir'de Alan, Yönetim, 1820-1913), Atina: Neohellenik Çalışmalar Merkezi, 2003.

Sakız adası üzerinde çalışanlar için çok yararlı olacağını düşünerek ... tercüme faaliyetlerimizi sürdürdük...<sup>20</sup>

Bu dönemde Osmanlıca belgeler, kilise tarihiyle ilgilenen araştırmacıların Ortodoks kilisesi ya da idari ilişkilerdeki imtiyazlar üzerine yaptıkları çalışmalarda da yayınlandı. Ekümenik Patrikhane'nin başarsıvcısı ve kronik yazarı olan Manuel Gedeon'un çalışması da bu çalışmalardan biridir.<sup>21</sup> Gedeon, patriklerin ve metropollerin beratlarını, manastırlara gönderilen fermanları, Ege'deki adaların imtiyazlarıyla ilgili ahitnameleri vb. yayınladı çünkü I. Theocharidis de savunduğu, "Genç Türklerin Patrikhane'nin imtiyazlarını kaldırmak için yaptığı çalışmalara karşı koymanın bir yolu da Osmanlıca belgeler aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda patrikhanelerin sahip olduğu özel konuma işaret etmektir"<sup>22</sup> gerçeğini farkettiler. Benim düşünceme göre diğer bir ihtimal de Bulgar Piskoposluğu'na karşı "Ekümenik Kilise'nin" hakları için girişimde bulunmaktır.

Tesalya ve Arta'nın 1881 yılında Yunanistan'a ilhakıyla, Osmanlı çiftliklerindeki geleneksel arazi mülkiyeti ilişkilerini yeniden tanımlama meseleleri ortaya çıktı. Aynı zamanda da, arazi mülkiyetiyle ilgili farklı düşünceler arasında yasal yollardan uzlaşma sağlanması gerekiyordu. Bu ilk planda ortaya çıkan günlük hayatla ilgili mesele, Osmanlı arşiv materyallerini incelemek ve araştırmak için öncelikli bir sebep olmuştur. Bu çalışmadan birkaç yıl sonra Teselyalı D. Tsopotos, toprakların Yunan devletine ilhakından önceki kırsal ilişkileri inceleyen muhteşem bir tarihî bilimsel eser ortaya çıkarmıştır.<sup>23</sup> Tsopotos önsözünde: "Arazi mülkiyeti ve çeşitli arazi kategorileriyle, çiftçilerin kişisel durumlarıyla, vergilendirme yükümlükleriyle ve Türk hakimiyetinin başlangıç yıllarındaki tımar sistemiyle ilgili olarak Avrupalı ve Müslüman bilim adamları arasındaki belirsizlik ve çekişme artmıştır. Bu nedenle, bu konuların incelenmesini desteklemeyi bu makalemden -resmî belgelerle (fermanlar ve yürütmeye ilgili buyruklar),

20 Ch.V. Mavropoulos, *Tourkika eggrapha aphoronta tin istorian tis Chiou, exedothisan dapani tou Dimou Chiou (Sakız Belediyesi Hesabına Yayınlanan Sakız Tarihiyle İlgili Türkçe Belgeler)*, Atina: Petrakos, 1920, iii. Çok iyi derecede Osmanlıca bilen Mavropoulos adanın tarihiyle ilgili 231 Osmanlıca belge tercüme etti.

21 M.I. Gedeon, *Episima grammata tourkika anapheromena eis ta ekklesiastical imon dikaia (Hristiyan Kilisesinin Haklarıyla İlgili Resmî Türkçe Mektuplar)*, Konstantinopol 1910. Gedeon'un Osmanlı dönemi tarihiyle ilgili anlatımı, ulus öncesi dönemde olan bir ulusun tarihidir ve bu açıdan modern Yunan üretimleri arasında bir istisna olarak sınıflandırılır. Bkz. A. Liakos, "To zitima tis synecheias", a.g.e., 62. G. Smyrnakis'in çalışmasında Athos Dağı'yla ilgili Türkçe belgeler de yer almaktadır, *To Agion Oros (Kutsal Dağ)*, Atina 1903 (yeni baskı Karyes 1988).

22 I. Theocharidis, "I anaptyxi ton tourkologikon spoudon stin Ellada (Yunanistan'daki Türk Araştırmalarındaki Gelişmeler)", *Dodon. Epistemoniki Epeterida tou Tmimatos Istorias kai Archaialogias tis Philosphikis Scholis tou Panepistimiou Ioanninon* 17/1, 1988, 47-48.

23 [D. Tsopotos, "Soultanika diatagmata (fermania) kai ierodikastiki apophais (ilâm) aphoronta ktimatikas scheseis ton chorion tou Piliou Zagoras, Makryrachis kai Aniliou (Pilion Zagora, Makryrachi ve Anilio Köylerindeki Arazi İlişkileriyle İlgili Kadı Kararları (ilâm) ve Sultan Buyrukları (ferman))", *Thessalika Chronika* 2, 1931, 220-233; a.mlf., "To soultaniko firmanion kai of perivoitos torukikos kanonismos ton georgikon en Thessalia scheseon (Tesalya'daki Zirai İlişkileriyle İlgili Fermanlar ve Kötü Bilinen Türk Kanunları)", *Epetiris Philologikou Syllogoniou Parnassos* 10, 1914, 64-93; a.mlf., *Gi kai georgoi tis Thessalias kata tin tourkokratian. Epi ti vasei istorikon pigon (Türk İşgali Sırasında Teselya'daki Arazi ve Çiftçiler. Tarihî Kaynaklara Dayanarak)*, Volos 1912 (Atina 1974). Tesalya ve Manisa ile ilgili yayınlanan çeviri Türkçe belgeler daha sonra N. Pantazopoulos tarafından yayımlanacaktır: "Koinotikos vios eis tin Thessalomagnesian epi Tourkokratias (Osmanlı Yönetimindeki Tesalya ve Manisa'da Toplum Hayatı)", *Epistimoniki Epetiris Sxolis Nomikon - Oikonomikon Epistimon* 14/3, 1967, 351-445.

eski raporlarla, Osmanlı'nın yüksek rütbeli mali memurlarıyla ve şeyhülislamın kararlarıyla (fetva) ilgili mevcut makalede- yapmayı tercih ettim" der. Ek bir bilgi olarak, tarihçilerin aksine ekonomistlerin ve özellikle avukatların Osmanlı dönemiyle ilgili olduklarını ve konularıyla alakalı makaleler yayınladıklarını belirtmemiz gerekir.<sup>24</sup>

Osmanlı arşiv materyallerinin o tarihlerdeki yayınları palaeografi ve diplomasi disiplinlerinin kurallarıyla uyumuyor, yine de bu kişiler sayesinde değerli materyaller öncelikli olarak hitap ettiği amatör tarihçiler ve yerel edebiyatçılar için ulaşılabilir hale geldi. Bu olayın *post hoc* sonucu ise, gelecek tarihçiler için büyük bir bilgi rezervuarının oluşmasıydı. Aslında bazı durumlarda, bilgileri koruyan yayınlanmış Yunanca çevirilerdi çünkü orijinal belgeler savaşların ve zor zamanların yarattığı belirsizlikte kayboluyorlardı. Örneğin, Yunanistan'ın Serez şehrindeki Prodromos Manastır'ındaki yayınlanmış en eski fermanların (I. Mehmet, II. Mehmet) M. Gedeon tarafından yapılan tercümeleri 30 yıl öncesine kadar bir kaynak oluşturmaktaydı çünkü belgelerin orijinalleri bulunmamaktaydı ve çevirilerin kayıtlı olduğu metropoldeki veri tabanı da "kaybedilmiş"ti. Bu veri tabanı yıllar sonra Bulgaristan'daki Duçev Enstitüsü'nde, I. Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'ın Doğu Makedonya ve Trakya'yı işgali sırasında manastırlardan, kütüphanelerden vb. götürülen diğer el yazmaları ve belgelerle birlikte ortaya çıkmıştır.<sup>25</sup>

II. Dünya Savaşı'na kadar, Osmanlı arşiv materyalinin yayınlanması ve bunun nasıl yapılacağı, birkaç istisna dışında yerel çıkarlara göre yönlendirilmiş ve çoğunlukla yerel tarihle ilgili monograflarda kullanılmıştır -ve hâlâ kullanılmaktadır da. Yine de, Osmanlıca materyalin yayınlanmış çevirilerinin bazen bir konunun çalışılması için temel, başlangıç noktası ve akabindeki tartışma için de kılavuz işlevi gördüğünü vurgulamak gerekir. Bu çeviriler, satır aralarını okumaya düşkün olanlar açısından her zaman, gelişme aşamasında olan hipotezin bilindik gergin başlangıç sınavını geçmek için başvurdukları geçici büyük bir alandır.

Bu materyalin toplanmasına katkıda bulunan öncüler -çevirmenlerin çoğunluğu ve Osmanlıca materyal yayınlayanlar ve çok az sayıda tarih araştırmacısı- Ektümenik Patrikhane ve Fener dünyasıyla ilgiliydi ya da Osmanlı idari mekanizmasında çalışıyorlardı.<sup>26</sup> Osmanlı dilini ve bürokrasisini çok iyi biliyorlardı. Öncüleri Athanasios

24 Gösterge olarak yer verdiğim eser N. G. Moschovakis, *To en Elladi dimosion dikaion epi tourkokratias (Osmanlı Dönemi Boyunca İç Savaş)*, Atina 1882 (resim-yeni baskı, Atina 1973). A. M. Andreadis, "L'administration financière de la Grèce sous la domination turque", Paris: Ernest Leroux, 1910, *Revue des études grecques* XXIII/102 (1910)'un eki.

25 Bkz. M. Gedeon, "Grammata peri monis Prodromou ellinika (1499-1614) kai tourkika (firmania tou Mehmet Porthitou) (Prodromos Manastırı'yla İlgili Mektuplar, Yunanca (1499-1614) ve Türkçe: Fatih Sultan Mehmet'e Ait Fermanlar)", *Archeion Ekklesiastikis Istorias*, c. I, fas. 3, Constantinople 1911, 388-397. Osmanlı döneminin başlarındaki Prodromos Manastırı'nın statüsüyle ilgili tarihsel çalışmalar Gedeon'un çevirilerine dayanmaktadır, bkz. Elizabeth A. Zachariadou, "Prodromos Manastırı'nın Eski Osmanlı Belgeleri (Serez)", *Südost-Forschungen* XXVIII (1969), 1-12; Evangelia Balta, *Les vakıfs de Serrès et de sa région (XV<sup>e</sup> et XVI<sup>e</sup> s.)*, Atina 1995, 185 vd., tercüme belgeler ve toplanan kaynakçayla ilgili bir tartışmayla birlikte.

26 G. Polychroniadis, V. Mirmiroglou, N. Moschopoulou ve diğerleri gibi isimlerin *apriori* (öncel) çalışmaları, çalıştığım konu içinde yer almaz çünkü bahsedilen çalışmalar arşiv materyaline değil anlatı kaynaklarından ya da ikinci el kaynaklardan elde edilen sentezlere dayanmaktadır.

Komninos Ypsilantis'in<sup>27</sup> çalışmasının bir kısmı 1870 yılında yayınlandı -ve son temsilcileri ise İstanbullu Avraam Papazoglou idi. II. Dünya Savaşı'nın arbedesinin yaşandığı 1941 yılından beri kayıp olan en sonuncu temsilci ise İstanbul arşivlerinde araştırma yapan ve Topkapı Sarayı arşivindeki belgeleri tercüme eden ilk Yunanlıydı.<sup>28</sup>

### B. Verimli Geçen Yirmi Yıl: 1940-1960

II. Dünya Savaşı arefesi, Osmanlı döneminin modern Yunan tarih yazıcılığında bir dönüm noktası olmalıdır çünkü o tarihlerde, bir önceki yüzyılda yapılandan farklı bir Osmanlı tarihi resmi için duyulan talep açık bir şekilde ifade edilmiştir. Michael Sakellariou tezinde “Osmanlı döneminde tarihsel geçmişimizin *terra incognita*sını (*bilinmeyen yer*) araştırarak uzman akademisyenlerin”, özellikle özerk bir tarih alanı oluşturacakların varlığının gerekliliğini savunur.<sup>29</sup> Onsekizinci yüzyıldaki Osmanlı Mora'sının sosyal ve ekonomik tarihindeki meselelerle ve Türklere karşı yapılan Yunanlıların devrimci hareketleriyle ilgili olan tezi, Atina Üniversitesi tarafından reddedilmişti.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni ulusal ve geniş çaplı tarihçilik meseleleri daha pozitif, kesin ve zengin bilgiler ve daha sentetik bir inceleme gerektiriyordu. Bu nedenle, daha katı tarihsel pozitivizm metodu özellikleri oluşturuldu. 1970'lere kadar Selanik Aristo Üniversitesi'nde ders veren Apostolos Vakalopoulos, bu dönem tarihinin yazımında Osmanlı kaynaklarının kullanımını başlattı.

Vakalopoulos, *History of Modern Hellenism*'in (Modern Hellenizm Tarihi) adlı büyük eserinde Yunancaya çevrilen Osmanlı arşiv materyalini sistematik bir şekilde kullanan ilk kişiydi. Vakalopoulos eserinde, çok ufak değişikliklerle birlikte, Paparrigopoulos'un şemasının temel eksenini takip etti.<sup>30</sup> Kişisel çalışmalarındaki araştırma gereksinimleri için, yayınlanmamış belgeleri kullandı ve Osmanlıca dilinde yetkin

27 Athanasios Komninos Ypsilantis, *Ta meta tin Alosin, (1453-1788), ek cheiographou anekdotou tis Ieras Monis tou Sina ekdidontas Archimandritou Germanou Aphthonidou, Sinaitou (Sonbahardan Sonra, (1453-1788), Başpiskopos Germanos Aphthonidos tarafından Sinaya dilinde yayımlanan Sinaya Kutsal Manastırı'na ait yayımlanmamış bir elyazması)*, İstanbul 1870.

28 A. Papazoglou, “Deka eggrapha tou Othomanikou Archeiou (Osman Arşivlerinden On Belge)”, *Ellinika* 11, 1939, 135-150; a.mlf., “I Eptanisiaki Politeia sta Archeia tou othomanikou kratous (Osmanlı Devleti Arşivlerindeki Septinsular (Yedi Ada) Cumhuriyeti)”, *Nea Estia* 25, 1939, 807-813. Arşivi ELIA'da muhafaza edilmektedir (Atina), bkz. İsmi Antonoula, “Archeio Avraam Papazoglou (Avraam Papazoglou Arşivi)”, *Ta nea tou E.L.I.A.* 50, Ocak-Mart 1998, 17-18.

29 Bkz. M.V. Sakellariou, *I Peloponnisos kata tin defteran Tourkokratian (1715-1821) (Osmanlı Egemenliğinin İkinci Dönemi Boyunca Mora Yarımadası 1715-1821)*, Atina 1939, (fotokopi yeni baskı Atina: Ermis, 1978). Bu tezin “keşfedildiği” ve yeniden basıldığı yılın 1975 olması tesadüfi değildir çünkü problemin gerçekleştiği zamanla diktatörlük sonrası yılların tarih yazımı araştırmalarının yapıldığı zaman bu yılda çakışır.

30 A. Vakalopoulos, “Apopseis gia tin istoria kai tin methodology tis. Prosopiki martyria (Tarih ve Metodoloji Üzerine Görüşler. Şahsi Beyan)”, *Synchrone Themata* 35-37, Aralık 1988, 72-79; C. Hatzidimitriou, “Paparrigopoulos'tan Vakalopoulos'a: Osmanlı Dönemiyle İlgili Modern Yunan Tarih yazımı”, A. Lily Macrakis - P. N. Diamandouros (eds.), *Modern Yunan Tarih yazımında Yeni Trendler*, Hanover, N.H 1982, 13-23. Ayrıca bkz. Eleni Belia, “Mnimi Apostolou Bakalopoulou. Prosopiki martyria (Apostolos Vakalopoulos'un Anıları. Şahsi Beyan)”, *Deltio Kentou Ereunis tis Istorias tou Neoterou Ellinismou*, c. 2, 2000, 333-342.

insanlardan belgeleri okuma konusunda yardım istedi.<sup>31</sup> Balkanlar'daki komşuları ve Türklerle olduğu kadar Batı tarih yazımı ürünleriyle de iletişim halinde olan Vakalopoulos, Osmanlı dönemi tarihini, Osmanlı İmparatorluğu tarihiyle uyum içinde inceler. Yine de alıntı yaptığı eserlerin Balkan kaynakçasına dair engin bilgisinde gözle görünür eksiklikler bulunmaktadır. Aslında modern Yunan tarihçiliğini, sadece Yunan kaynaklarından beslenen ve bu kaynaklara bağlı olan iç gözleminin dışına çıkaran da kendisidir. Vakalopoulos'un da hizmet ettiği geleneksel miliyetçi ekolün pozitivist anlayışına göre bu iç gözlem, bir üstünlük oluştuyordu.

II. Dünya Savaşı'nın ve iç savaşın sona ermesinin ardından, Kuzey Yunanistan'ın siyasi olarak hassas bölgesindeki siyasi menfaatler, Makedonya meselesinin ani ve hızlı yükselişiyle birlikte, Makedonya'nın çeşitli şehirlerindeki arşivlerde depolanan Osmanlıca materyallerin çevirisini ve yayınlanmasını tetikledi. Bu görevin koordinatörü Vasdarvellis ve yürüttükleri ise Türkiye sözcüleri G. Kanakis, A. Mamzoris, Th. Symeonidis ve S. Anagnostidis, Char. Emmanouilidis ve Makedonya'daki çeviri bürosunun çalışanlarıdır.<sup>32</sup> Bu çabanın amacı, yayın editörü I. Vasdarvellis'in önsözünde belirttiği ettiği gibi, Kuzey topraklarındaki Yunanlı varlığına dair bir kanıt bulmaktır. I. Vasdarvellis önsözünde: "Tüm bu belgelerden, genel olarak şunlar ortaya çıkar: a) Makedon Helenizminin karşikonulmaz gücü ve canlılığı, ve ulusal özgürlüğe doğru sürekli bir yöneliş, b) belgelerin hiçbir yerinde Slavlardan bahsedilmemiş olması" der.<sup>33</sup> Bu dönemin ideolojik yönelimleri ve bazı siyasi menfaatleri, Osmanlı dönemi Makedonyası'yla ilgili bazı arşiv materyallerinin çevirisini ve yayınlanmasını gerektirmiş olabilir fakat kaynakların özünden çıkacak tek şey Makedonya'nın Yunanlılığı değildir.

31 A. Vakalopoulos, *Istoria tou Neou Ellinismou (Modern Helenizm Tarihi)*, Selanik: E. Sphakianakis & Sons, 21974-1988. Ayrıca bkz. örn. A.E. Vakalopoulos'un adadaki halktan elde ettiği 68 Osmanlıca belgeyi yayınladığı çalışması, *Thasos. Son histoire, son administration de 1453 à 1912*, çev. L. Mamzoris, Paris: E. de Boccard, 1953. Ayrıca *Istoria tis Makedonias 1354-1833* çalışması, (*Makedonya Tarihi, 1354-1833*) (5 c., Selanik 1969), Türkçe, Bulgarca ve Sırpça yayınlanmış pek çok kaynağa dayanmaktadır.

32 Ioannis Vasdarvellis, *Armatoles kai kleptes eis ten Makedonian*, Selanik 1948 (İngilizce çev. *Klephts, Armatoles and Pirates in Macedonia during the rule of the Turks 1627-1821 (Türk Egemenliği Boyunca Makedonya'daki Armatoller ve Korsanlar 1627-1821)*, Selanik 1975; a.mlf., *Oi Makedoneseis tous yper tes anexartesias agonas 1796-1832*, Selanik 1940, (İng. çev. Photeine P. Bourboulis: *The Greek Struggle for Independence: The Macedonians in the revolution of 1821 (Yunan Bağımsızlık Savaşı: 1821 İhtilalinde Makedonlar)*, Selanik: Balkan Çalışmaları Enstitüsü, 1968; a.mlf., *Hoi Makedones eis tous hyper tes anexartesias agonas 1796-1832 (Bağımsızlık Savaşında Makedonlar)*, 2. bs., Selanik 1950; *Istorka Archeia Makedonias*, c. I, *Archeion Selaniks, 1695-1912 (Makedonya'nın Tarih Arşivleri, c. I, Selanik Arşivi 1695-1912)*, Selanik 1952; *Istorka Archeia Makedonias*, c. II, *Archeion Verroias - Naoussis, 1598-1886 (Makedonya'nın Tarih Arşivleri, c. II, Karaferye Arşivleri - Naoussa)*, Selanik 1954 (414 belge içerir); *Istorka Archeia Makedonias*, c. III, *Archeion Monis Vlatadon, 1466-1839 (Makedonya Tarih Arşivleri, c. III, Vlatadon Manastırı Arşivi)*, (ed. I. Vasdarvellis), Selanik 1955 (52 ferman içerir); *Tourkika eggrapha peri tou Makedonikou Agonos (Makedon Mücadelesiyle İlgili Türkçe Belgeler)*, Selanik 1958. Bu çalışmalara ek olarak, I. Vasdarvellis Osmanlıca arşiv materyalini dergilerdeki pek çok makalede yayınlamıştır, özellikle Selanik'le ilgili olanlarda. Ayrıca bkz. Pan. I Zepos, "Anekdotia eggrafa tis tourkokratias (Osmanlı döneminin yayınlanmamış belgeleri)", *Archeion Idiotikou Dikaïou*, c. 11 (1944), 49-91.

33 *Istorkon Archeion Karaferyes. Eklogai (Karaferye'nin Tarih Arşivi. Seçmeler)*, ed. I. Vasdarvellis. Selanik 1942, iii.

Makedonya'nın büyük zenginliği şüphesiz A. Vakalopoulos ve N. Svoronos<sup>34</sup> gibi çağdaş tarihçilere büyük bir bilgi kaynağı sunmuştur. A. Tietze'nin<sup>35</sup> de belirttiği gibi, bu kaynakların yayınlanması "bir araştırmacının bulmayı umduğu en yüksek standartları" karşılamasa da, daha sonraki nesiller de bu bilgiden faydalanmayı ya da araştırmalarını belgelemek için bu kaynaklardan çeşitli materyaller bulmayı sürdürmüştür.

Nikolaos Stavrínidis Girit'te, iç savaş yıllarından bu yana Kandiye'nin (Herakleion) kadı kayıtlarını sistematik olarak çalışmıştır. Fakat, çevirilerin yayınlanması çok fazla gecikmiştir. 1975 yılına kadar sorumlu otoriteler çevirilerin işe yarar olduklarına kabul etmedi ve yayınlara sponsor olmayı reddettiler. Yine de, 1947'den beri Stavrínidis'in bizzat kendisi, Herakleion şehrindeki Türk arşivine ait materyalleri kullanarak Osmanlı dönemi Girit'i üzerine yapılan çalışmaları Girit dergilerinde yayınlıyordu.<sup>36</sup>

Sonuç olarak, demokrasi restorasyonuna kadar dönemler halinde süren 1940-1960 yılları arasındaki yirmi yıl boyunca, modern Yunan tarihçiliği -Yunan tarihinin geleneksel anlayışını takip ederek- diğer kaynaklara paralel bir şekilde Türk, Balkan ve Batı bibliyografilerinin de aracılığıyla Osmanlıca kaynaklar kullanmaya başladı. Önemli olan diğer bir nokta da, bu yıllarda Evliya Çelebi seyahatleri gibi bazı Türkçe anlatı kaynaklarına duyulan ilgidir.<sup>37</sup>

34 N. Svoronos *Le commerce de Salonique au XVIII<sup>e</sup> siècle* kitabının ekinde (Paris: PUF, 1956) I. Vasdarvelis tarafından 1952 ve 1954 tarihinde yayınlanan Türkçe belgeler. Bu belgelerde: "Plusieurs publications parues entre temps ont apporté un riche matériel provenant des archives turques de la Macédoine et de la Turquie, qui complète les données des consuls (français et vénitiens) sur lesquelles ce livre était basé à l'origine. Je n'ai pu utiliser ce matériel que dans les parties non encore imprimées au moment de la parution des publications mentionnées...", bkz. *a.g.e.*, 369. Bkz. S.I. Asdrachas, "Ti einai i "Selanik" tou Nikou Svoronou? (Nikos Svoronos'un "Selanik"i nedir?)", a.mlf., *Patridographimata (Anavatanın Tarihi)*, Giriş: S. Ch. Sklavenitis, Atina: Etaireia Leukadikon Meleton 2003, 277-297. Ayrıca bkz. Ch. Hadjiiosif, "To ergo tou Nikou Svoronou kai I elliniki istoriografia. Peninta xronia apokliseon kai sygliseon (Nikos Svoronos'un tüm eserleri ve Yunan tarih yazımı. Elli yıllık birleşme ve ayrılma süreci)", *Synchróna Themata* 38, Mayıs 1989, 24-33. Emilie Themopoulou Selanik'le ilgili tezinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden bazı Türkçe arşiv materyallerini kullandı. Bkz. Emilie Themopoulou, "Salonique, 1800-1875: conjoncture économique et mouvement commercial", 3 c., Université de Paris I, 1994 (Yayınlanmamış Doktora tezi); a.mlf., "L'approvisionnement d' Istanbul en céréales et l' évolution de la contribution de l' ichtira au XVIII<sup>e</sup> et au XIX<sup>e</sup> siècle", *I kath'imas Anatoli* 3, 1996, 117-138.

35 Bkz. A. Tietze, "Balkanlar ve Osmanlı Kaynakları -Osmanlı Kaynakları ve Balkanlar", Henrik Birnbaum and Speros Vryonis Jr (ed.), *Aspects of the Balkans (Balkanların Çeşitli Yönleri. Süreklilik ve Değişim). UCLA'da düzenlenen Uluslararası Balkan Konferansı Tebliğleri, Ekim 23-28, 1969*, The Hague; Paris: Mouton 1972, 290. Tietze'nin yorumu, çeşitli Balkan ülkelerindeki Osmanlıca arşiv materyalinin tüm güncel yayınlarına uygulanabilir. Yunanistan'da bulunan tercüme Türkçe belgelerin yayınlarının kalitesiyle ilgili, ayrıca I. Theodoridis'in yorumları için bkz. "I anaptyksi ton tourkologikon spoudon", *a.g.e.*, 52-54.

36 Burada bu dönemde yayınlananların bazılarından bahsediyorum: N. Stavrínidis, "Anekdotia eggrapha tis tourkoratias en Kriti. Dyo eggrapha rythmistika tou meta tin alosin tis Kritis phorologikou systimatos (Girit'te Osmanlı döneminin yayınlanmamış belgeleri. Girit'in düşüşünden sonra vergilendirme sistemini düzenleyen iki belge)", *Kritika Chronika* 1, 1947, 84-122; a.mlf., "Anekdotia eggrapha tis tourkokratias en Kriti. Pente eggrapha ton proton meta tin alosin chronon (Girit'te Osmanlı döneminin yayınlanmamış belgeleri. Girit'in düşüşünün beş yıl sonrasına ait beş belge)", *Kritika Chronika* 2, 1948, 153-166; a.mlf., "Anekdotia eggrapha tis tourkokratias en Kriti ton eton 1684-1686 (Girit'te Osmanlı döneminin yayınlanmamış belgeleri, 1684-1686 yıllarına ait)", *a.g.e.*, 320-348; a.mlf., "Symvoli eis tin istorian ton Sphakion, 1645-1770) (Sphakia'nın tarihine katkılar (1645-1770)", *Kritika Chronika* 9, 1956, 213-333.

37 Bu durumun kanıtı, sadece bu dönemde artan yayın sayısı değildir. Evliya Çelebi'nin seyahatlerinin parafraz ya da çeviri metinlerinin bölgelere göre ve bölümler halinde sunulması da bir kanıttır. (Bkz. Di- ➤

## II. Osmanlı Çalışmaları

Türk egemenliğinin Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın başlangıcı olarak kabul edilmesi, arandığı başka bir özellik ya da siyasi menfaat olmadığı sürece, modern Yunan tarihçiliğine ait ideolojik yönelimlerin tamamına yön vermiştir. Bunlar II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış ve Balkanlar'daki Slav halklarının incelenmesinde anlatılmıştır. 1950'lerin sonlarında Yunanistan'da Osmanlı çalışmalarını başlatma ihtiyacının varlığının kabul edilmesi, akademik taleplerin olgunlaşmasıyla bağlantılıdır.

K. Th. Dimaras ve D. A. Zakythinos gibi tarihçiler o dönemlerde -her birisi kendi bakış açısından- genç akademisyenlerin uzmanlaşmasının gerektirdiği ön şartları oluşturmaya çalışıyorlardı. N. Iorga'nın<sup>38</sup> etkisiyle araştırmasını Bizans sonrası Hellenizm üzerine yoğunlaştırmış olan Dionysios Zakythinos, "öncelikli otoritesi olmadan", önceliğe Yunanistan'daki tarihsel disiplinlerin ihtiyaç duyduğu özellikleri planlamış ve derecelendirme yaptı. Fakat bu çalışmaları, üç bin yıla yayılan bir süreklilik olan Yunan tarihinin orijinal nosyonundan kopmadan gerçekleştirmiştir.

Unutmamamız gereken bir nokta, modern Yunan tarihinin savaş sonrası yıllarda da Yunan Bizantinistlerinin çıkarlarının bir uzantısı olarak görülmeye devam ettiğidir.<sup>39</sup> Zakythinos için *Turkokratia* (Türk egemenliği dönemi) -ki kendisi bu terimin geçersiz olduğunu düşünür- kendi çapında tarihsel bir dönem oluşturmaz; fakat "ulusal rönesans için temel önşartların ve modern devletin oluşumunun hazırlandığı tüm tarihsel sürecin organik bir parçasını oluşturur".

*Post-Byzantine and Modern Greek* (1978) (Bizans Sonrası ve Modern Yunanistan) cildinin önsözünde Zakythinos şöyle yazar: "Aynı dinden olan ve esaret altındaymış gibi yavaş hareket eden insanlar, Türk devletinin geniş topraklarının içinde göç ederek, köleliğin zor şartlarına teslim olarak ve kendi yörüngelerinde ilerleyerek, uluslarüstü bir değer oluşturdular. Türk egemenliği altındaki Yunanlıların tarihi, Hellenizmin önemli karakteristik özelliklerini taşıyor ve bu nedenle Türk egemenliği dönemini Yunan ulusunun tarihindeki büyük dönemler arasına dahil etmekte hiç tereddüt etmiyorum."<sup>40</sup>

Sonuç olarak, bu verileri çoğaltmak için yapılması gereken öncelikli iş, Türk idaresindeki dönemin, kaynak araştırması yapılarak incelenmesidir. 1937-1946 yılları arasın-

mitris Loupis, "To odoiporoiko tou Evliya Çelebi i oi vivliographikes peripeteies mias perigisis (Evliya Çelebi'nin seyahat programı ya da bir seyahatin bibliyografik maceraları)", *I kath'imas Anatoli* 3, 1996, 173-185). Fakat Yunanistan'daki Osmanlı çalışmalarının iki ya da üç kurucusu da bu gerçeği doğrulamıştır. Bu kurucular, bu kaynağı doktora tezlerinin konusu olarak seçtiler. Bkz. P. Hidirolou, *Das religiöse Leben auf Kreta nach Ewlija Çelebi*, Leiden: E. J. Brill, 1969; Vasilis Dimitriadis, *I kentriki kai dytiki Makedonia kata ton Evliya Çelebi (Evliya Çelebi'ye göre Orta ve Batı Makedonya. Giriş - Çeviri - Yorum)*, Selanik 1973.

38 N. Iorga, *Byzance après Byzance. Contribution de l'histoire de la vie Bizans*, Bükreş: Institut d'Etudes Bizans, 1935.

39 D. A. Zakythinos, *Metavyzantina kai Nea Ellinika (Bizans ve Sonrası ve Modern Yunanistan)*, Atina 1978, xii.

40 Bu cilt onun yaptığı ilgili çalışmaların oluşturduğu bir koleksiyondur ve savaş sonrası yıllarda yayınlanmıştır, örn. D. A. Zakythinos, "Dyo istorika parallila: Romaiokratia kai tourkokratia (İki tarihsel paralel: Roman ve Türk İşgali)", "Prodromoi morphai tis Tourkokratias (Türk İşgalinin öncül formları)". Zakythinos da ayrıca Türk işgali ve daha yakın tarihle ilgili çalışmalar kaleme aldı. Bkz. D. A. Zakythinos, *I Tourkokratia. Eisagogi eis tin Neoteran Istorian tou Ellinismou (Türk İşgali. Hellenizmin Son Dönem Tarihine Giriş)*, Atina 1954 ve Oxford 1976.

da Devlet Arşivleri Genel Müdürü olarak çalışan Zakythinos, Bizans sonrası tarihe ait kanıtları envanteri çıkarmanın ve korumanın gerekli olduğunu tespit etti. Zakythinos Ulusal Araştırma Merkezi'nde Bizans Araştırmaları Merkez Müdürü olarak bu misyonu gerçekleştirmek için, Yunanistan'daki büyük manastırların arşivlerinde özel çalışmalar düzenlemek durumundaydı. Bu durum, bir Bizantinistin Bizans sonrası dönemde Yunanistan'da Osmanlı çalışmalarını kurmak için nasıl kahraman haline geldiğini gösterir.<sup>41</sup>

### A. İlk Yıllar

Osmanlı çalışmalarının 1960'lı yıllar civarında başladığı düşünülür. Ulusal Araştırma Merkezi'nin arşivleri kataloglamak için ihtiyaç duyduğu akademik gereksinimler ve Merkezin Selanik ve Herakleion gibi iki büyük Osmanlı arşivi olma yolunda ilerlemesi; Türk dünyası araştırmaları yapmak üzere Elizabeth Zachariadou ve Vasilis Dimitriadis'in İngiltere'ye ve Pavlos Hidiroglou ve Basiliki Papoulia'nın Almanya'ya gönderilmesine sebep oldu. Osmanlı araştırmalarının pratikteki gerekliliğinin tasdik edilmesiyle yeni bir dönüm noktası başlamıştı. Altı çizilmesi gereken bir nokta da bu araştırmacılarından üçünün lisansüstü eğitimlerinin Yunanistan'daki Osmanlı arşivlerinin kataloglanması ve organize edilmesiyle bağlantılı olduğudur. Elizabeth Zachariadou daha sonra çalışma yönünü değiştirip, Yunan arşivlerindeki yayınlanmış ve yayınlanmamış Osmanlıca materyallerini kullanarak manastır tarihi (Batnaz'daki Aziz Yuhanna Manastırı, Athos Dağı, Serez'deki Prodromos Manastırı vb.) çalışmaya yönelmiştir.<sup>42</sup> P. Leerle ve P. Wittek tarafından Osmanlı yönetimindeki Athos Dağı manastırlarının konumu üzerine bir çalışma daha önce ortaya çıkmıştır.<sup>43</sup>

P. Hidiroglou tüm çalışmaları bittiğinde Kıbrıs Bilimsel Araştırma Merkezi'nde adanın tarihiyle ilgili Osmanlı kaynaklarını kataloglama işinde çalıştı.<sup>44</sup> Kataloglama,

41 Bu danışmanın benim için sunduğu imkanlara minnetarım. 1978 yılında, Anadolu Çalışmaları Merkezi'nde çalışmaya başladıktan birkaç ay sonra, bu bölümün yönetim kurulu üyesiyken, beni görüşme için Atina Akademisi'ndeki ofisine çağırdı. Bana Yunanistan'ın Osmanlı tarihi uzmanlarına ihtiyacı olduğunu ve eğer bu çalışma alanıyla ilgilenirsem bana kariyerimde yardımcı olabileceğini söyledi. Ertesi yıl Alexandros S. Onassis Vakfı, Türk çalışmaları alanında bir burs duyurusu yaptı ve bu burs sayesinde 1980 yılına kadar Paris'te okuma şansı elde ettim. Bu fırsatı Dionysios Zakythinos'a borçluyum.

42 Onun ilk çalışmalarından seçkiler Elizabeth A. Zachariadou'dan, *Romanya ve Türkler (yaklaşık 1300-1500'ler)*, derlenmiş yeni baskı, Londra 1985. Bu konu daha sonraki yıllarda ilgilerinin odaklandığı sabit bir nokta olarak kaldı. Bkz. aş. Elizabeth Zachariadou'un çalışmalarının büyük bir kısmı Osmanlı kroniklerini araştırmaya yönelmiştir ve bu sunumun sınırları içinde olmayan anlatı kaynaklarına dayanır. Bu sunumun amacı da arşiv araştırmalarıyla ilgili yorum yapmaktır.

43 P. Lemerle-P. Wittek, "Recherches sur l'histoire et le statut des monastères athonites sous la domination turque. I. kısımlar, Trois documents du monastère de Kutlumuş", *Archives d'Histoire du Droit Oriental* 3, 1947, 411-472.

44 P. Hidiroglou, istediği halde Herakleion'un Türk arşivlerinde görev yapmamıştır. Bu gerçek N. Stavriniadis tarafından yerel otoritelerin, idari yargı yetkisi altındaki değerli arşiv materyallerine duyarsız kalmalarının kanıtı olarak ifşa edilmiştir. Bkz. N. Stavriniadis, *a.g.e.*, xii. Hidiroglou'nun Kıbrıs Sosyal Araştırma Merkezi'nde çalışmasının, iki taraf için de ada üzerinde oynanmaya başlayan siyasi oyunlarla kesinlikle ilgisi yoktur. Yayınladığı Osmanlı dönemi Kıbrıs'ıyla ilgili kaynaklar, yaptığı diğer bibliyografik katkılarla birlikte bir ciltte toplanmıştır; Bkz. a.mlf., *Symvoli stin Elliniki Tourkologia (Yunan Türk Çalışmaları-na Katkılar)*, c. I, Atina: Irodotos, 1990.

Ioannis Theocharidis tarafından daha sonra özenle sürdürülecek olan bir gelenektir.<sup>45</sup> Kataloglanmış materyal sentetik çalışmalarda kullanılmadığı için, H. İnalcık ve özellikle R.C. Jennings<sup>46</sup> tarafından yapılan ilk katkılar, Osmanlı dönemi Kıbrıs tarihine yapılan temel katkılar olarak kalmıştır. İnalcık ve Jennings tapu tahrir defterlerini ve kadı sicillerini işleme tabi tutarak ada tarihinin önemli yönlerini gözler önüne sermişlerdir. Konum olmadığı halde görülen gerek üzerine -Yunanistan'daki çok az Osmanlı tarihi uzmanından sadece birkaçı Kıbrıs'taki Osmanlı materyalini kataloglamada çalıştığı için- Kıbrıs tarihçiliği üzerine açtığım parantezi kapatıyorum.

Vasiliki Papoulia *devşirmeler*<sup>47</sup> üzerine yaptığı doktora çalışmasından sonra, tarih felsefesiyle ilgilendi ve 2000 yılına kadar Selanik'teki Aristo Üniversitesi'nde "Balkan Halklarının Tarihçesi"ni öğretti.

Vasilis Dimitriadis, merkezi Selanik'te bulunan Makedonya Tarih Arşiv'i'nde görevliydi. Daha sonra, 1977'den 1984'e kadar, genç mezunların ve Aristo Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin oluşturduğu bir takımın yardımıyla arşivi sınıflandırdı ve katalogladı.<sup>48</sup> Aynı yıl, arşivdeki materyalden yararlanarak Osmanlı dönemindeki Kuzey Yunanistan ile konularla ilgili makaleler yayınladı.<sup>49</sup> Osmanlı araştırmaları tarihinden bahsettiği ve akabindeki tarihyazını seçimleriyle doğrudan bağlantılı olduğu için, Selanik'te yeni kurulan Balkan Çalışmaları Enstitüsü'nde, Türkçe öğreten ve Balkanlar'daki Slav halklarının tarihini araştırmayı hedefleyen bir "Türk Araştırmaları Departmanı"nın varlığından bahsetmek gerekir. Bu departman aynı zamanda, diktatörlük dönemi boyunca ve demokrasi restorasyonunun ilk yıllarında, ileride Osmanlı arşivleriyle ve Osmanlı döneminin çalışmasıyla ilgilenecek olan bazı kişilere (Sophie

45 I. Theocharides, *Katalogos othomanikon eggrafon tis Kyprou apo ta Archeia tis Ethnikis Vivliothikis tis Sofias, 1571-1878* (Kıbrıs'ta ilgili Osmanlıca belgelerin Kataloğu), *Sofya Ulusal Kütüphanesinin Arşivlerinden, 1571-1878*, Nicosia 1984; a.mlf., *Othomanika eggrafa, 1572-1839. Archeio Ieras Monis Kykkou - I* (Osmanlıca belgeler 1572-1839. Kutsal Kykkos Manastırı Arşivi I), 4 c., Nicosia: Kentro Meleton Ieras Monis Kykkou, 1993; a.mlf., *Othomanika eggrafa 1840-1912, Archeio Ieras Monis Kykkou - V* (Osmanlıca belgeler 1572-1839. Kutsal Kykkos Manastırı Arşivi V), 2 c., Lefkoşa, Kentro Meleton Ieras Monis Kykkou, 1999.

46 R. C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World 1571-1640* (Osmanlı Kıbrıs'ında Yaşayan Hristiyanlar ve Müslümanlar ve Akdeniz Dünyası 1571-1640), New York; Londra: New York University Press, 1993, ilgili kaynakçayla birlikte.

47 Basilike D. Papoulia, *Ursprung und Wesen der "Knabenlese" im osmanischen Reich*, Südosteuropäische Arbeiten 59, Münih 1963.

48 Bkz. V. Dimitriadis, "Ta tourkika archeia tou Istorikou Archeiou Makedonias kai I simasia tous ya tin istoria tis Tourkokratias (Makedonya Tarih Arşivi ve Türk İşgalinin tarihi için önemi)", A. Lily Makrakis, P. Nikiforos Diamandouros (ed.), *Modern Yunan Tarihyazınındaki Yeni Trendler*, W. McGrew'in girişiyle beraber, *Modern Yunan Araştırmaları Merkezi (Konuyla ilgili Makaleler 1)*, 1982, 26.

49 V. Dimitriadis, "O kanunnâme kai oi christianou katoikoi tis Selaniks, gyro sta 1525 (Selanik'in Hristiyan yerleşimcileri ve Kanunnamesi, yaklaşık 1525)", *Makedonika* 19, 1979, 328-376; a.mlf., "Phorologikes katigories ton chorion tis Selaniks kata tin tourkokratia (Osmanlı dönemi boyunca Selanik'in köylerinin vergilendirme kategorileri)", *Makedonika* 20, 1980, 375-462; a.mlf., "Gazi Evrenos Bey Vakfının arazisindeki mülkiyet ve nüfus problemleri", *Balkan Çalışmaları* 22/1, 1981, 43-57; a.mlf., "Osmanlı Yönetimindeki Halkidiki Yarımadası: Geçiş dönemindeki bir bölge", A. Bryer-H. Lowry (eds.), *Bizans'ın son dönemlerinde ve Osmanlı'nın İlk dönemlerinde Süreklilik ve Değişim*, Birmingham: Dumbarton Oaks, 1986, 39-50.

Tzortzakaki,<sup>50</sup> Kostas Kambouridis,<sup>51</sup> Evangelia Balta, Eleni Karanastasi, Angeliki Georgiou,<sup>52</sup> Kirki Georgadi<sup>53</sup>) Türkçe öğretilen yer olmuştur.

Aynı yıllarda (1967-1971), *Bulletin of Turkish Bibliography* (*Türk Bibliyografi Bülteni*) yayınlandı. Bu *bültende* sadece literatürle ilgili bilgilendirmeler değil aynı zamanda Ö. L. Barkan, M. Cezar, H. İnalcık gibi Türk tarihçilerin yaptığı katkılar arasından seçilmiş olanların kapsamlı özetleri, propagandacı Türkçe kitapların kapsamlı özetleri ve *Türk Kültürü* dergisinden alınmış makaleler vardı. Bu *bültene* ek olarak, Slav ve Bulgar bibliyografilerine, Balkan Araştırmaları Enstitüsü'ne ait Bülten ve diktatörlük sonrası Balkan bibliyografisine<sup>54</sup> dair bültenlerin hepsi, Balkanlar'daki Sosyalist devletlerin tarih enstitülerinin uygulamalarını takip ederek yeni ufuklar açtılar ve bazı kişilerin Balkanlar'da ve Türkiye'deki zengin arşiv materyallerine girişi için zemin hazırladılar. Bu sırada, 1966 yılında John C. Alexander Columbia Üniversitesi'nde master tezini hazırlıyordu. Onaltıncı yüzyılda Yunan bölgeleriyle ilgili vergilendirme kanunlarının yayınlanmasını içeren doktora tezinin 1974 yılında gerçekleşen savunmasından hemen sonra, çalışmak için diktatörlük sonrası dönemi yaşayan Yunanistan'a geldi.<sup>55</sup>

1975 yılından itibaren, N. Stavrinidis'in Herakleion'daki kadı kayıtlarından yaptığı tercümelerin yayınlanmasına başlandı. Bu tercümelerde N. Stavrinidis'in idari ve mali terimleri tam olarak tercüme etmeye özen gösterdiği görülür. Stavrinidis'e tercüme edilecek ve yayınlanacak materyal seçiminde yön veren tamamen farklı bir tarih algısıydı. Ayrıca, yazarın ilgisi adanın sosyoekonomik rejimine ve Osmanlı yönetiminde yaşayan

50 Sophie Tzortzakaki-Tzaridou, "I leitourgia tou thesmou ton 'christianikon vakufion' epi Tourkokratias mevasi ta othomankia eggrapha tou archeiou tis monis Vlatadon (Türk idaresi altındaki 'Hristiyan Vakıf'ları Enstitülerinin Fonksiyonu, Vlatadon Manastırı arşivindeki Osmanlı belgelerine dayanarak)", *Christiianiki Selanik. Othomaniki periodos, 1430-1912 (Hristiyan Selanik, Osmanlı dönemi, 1430-1912)*, II, Selanik 1994, 259-276.

51 Kostas Kambouridis, "Oi kodikes tou Ierodikeiou Larisas-Phanariou (Yenisehir-Fenar ton chronon 1073-89/1662-1678) (Yenisehir-Fener'e ait kadı sicilleri, 1073-89/1662-1678 yılları)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Selanik Aristo Üniversitesi, 2002.

52 Eleni Karanastasi ve Angeliki Georgiou 1980'lerden beri Tarih Arşivi'nde çalışıyordu. Osmanlı arşivi öğrencilerini yaptıkları sınıflandırmalarla ve yardımlarla desteklemeye devam ediyorlardı. Bkz. Angeliki Georgiou - Eleni Karanastasi - Evangelia Balta, "Ambelones kai krasia stin Epanomi. I othomaniki apographi tou 1907 (Epanomi'deki üzüm bağları ve şarap. 1907 Osmanlı nüfus sayımı)", *Oinon istoro*, c. III: -

53 Kirki Georgiadi Makedonya Tarih Arşivi'nde arşivci olarak çalıştı, araştırmasının temeli olan materyali de buradan edinmiştir "To pyritidopoieio sto Gredmborio Selaniks (Grademitorio'daki barut fabrikası, Selanik)", *Mnimon* 13, 1991, 103-120.

54 *Balkaniki Vivliographia - Balkan Bibliyografyası*, (ed.) K. A. Dimadis et al., c. 1-6, Selanik: Balkan Çalışmaları Enstitüsü, 1974-1977.

55 1985 yılında kitap olarak piyasada yer aldılar. Bkz. John C. Alexander, *Brigandage and Public Order in the Morea 1685-1806 (Mora'da Eşkıyalık ve Kamu Düzeni 1685-1806)*, Atina 1985; a.mlf., *Toward a History of Post-Bizans Greece (Bizans sonrası Yunan Tarihine Doğru): The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands (Yunan Toprakları ile ilgili Osmanlı Kanunnameleri, yakl. 1500-yakl. 1600)*, Atina 1985. Yayınladığı diğer eser: a.mlf., "Dyo othomanika katasticha tou Moria, 1460-1463. Eidiseis ya ton nahiye tis Arkadias (Mora'ya ait İki Osmanlıca Kayıt, 1460-1463. Arkadya nahiyesiyle ilgili bilgi)", *I Conference of Messenian Studies, Kalamata 2-4 December 1977*, Atina: Mora Çalışmaları Topluluğu, 1978, 399-407; "Osmanlı Yönetiminin ilk iki yüzyılında Meteora manastırları", *Akten* II/2: XVI, *Internationaler Byzantinistenkongress: Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 32/2, 1982, 95-102. Ayrıca a.mlf., "Morat Hristiyanlarının İleri Gelenleri arasındaki mücadelenin bazı yönleri, 1789-1816", *Epetiris Etairias Ste-reoelladikon Meleton* 5, 1974-75, 473-504.

ada sakinlerinin günlük yaşamına kayıyordu.<sup>56</sup> Yunan devletindeki Türkçe konuşan memurların oluşturduğu neslin son Mohikanı olan ve kökenleri Anadolu İyonyası'ndaki Saip köyüne dayanan Nikos Stavrinids (1895-1987), uzun yaşamını dönemin Osmanlı okullarında yaptığı çalışmaların yanısıra Kandiye kadısının kayıtlarını çalışmaya adadı.

1931 yılından itibaren ilk olarak Herakleion'daki Tercüme Bürosu'nda ve daha sonra Vikelaia Belediye Kütüphanesi'nde çalıştı. D. Zakythinos 1939 yılında Devlet Arşivlerinin Genel Müdürü olarak yaptığı gezilerinden birinde Kandiye'yi ziyaret etti ve kendisinin de yazdığı gibi "yapılan tercümeleri inceledikten sonra bu konu üzerine yoğunlaştı". Osmanlı dönemi Girit'i üzerine pek çok çalışma yapan Stavrinidis, bize sadece beş kapsamlı tecüme kitabı değil aynı zamanda Türkçe belge özetleri ve yayınlanmamış bir sürü çeviri de bırakmıştır. Osmanlı dönemi Girit'iyle ilgili sayısız çalışma da yine D. Zakythinos'un tercümelerine dayanıyordu.<sup>57</sup> Çalışmamı sadece monograflarla sınırlı tutmak için burada sadece V. Kremmydas and Yolanda Triantaphyllidou-Baladié'nin daha eski çalışmalarından ve Molly Green'in güncel bir çalışmasından alıntı yapıyorum.<sup>58</sup> 1980 yaz dönemimi, bu zeki, azimli ve çalışmamıza özverili bir şekilde yardım eden Osmanlı çalışmaları "üstad"ının yanında bir "çirak" olarak geçirdiğim için kendimi şanslı addediyorum.

### B. "Yeni Tarih"in Osmanlı Çalışmalarıyla Buluşması

Devletin kuruluşuna şüpheyle bakıldığı bir atmosferin hakim olduğu diktatörlük sonrası Yunan devleti, akademik tarihçiliği daha başlamadan ortadan kaldırmıştır.

56 Herakleion şehrindeki Vikelaia Kütüphanesi'ndeki, ağzına kadar kadı kayıtları, çeviri defterleri, N. Stavrinidis'in kaligrafik yazısıyla yazılmış, yayınlanmış ve yayınlanmamış her renk ve boyuttaki binlerce kağıdın bulunduğu soluk dosyalarla dolu dağınık odayı bir film sahnesi gibi sürekli hatırlayacağım. Shakespeare ve diğer klasik yazarların orijinal baskılarının yanında duran iplerle bağlanmış binlerce dizin kartının arasında, sağlığı kötü durumda olan ve bir şeyler üretmek için yanıp tutuşan bu yaşlı adamın ara verdiğimizde bana "son zamanlarda *Frenklerin* Türk araştırmaları için neler yaptıklarını" sorması da unutamayacaklarım arasındadır.

57 N. Stavrinidis, *Metaphraseis tourkikon istorikon eggraphon aphoronton eis tin istorian tis Kritis (Girit Tarihiyle Alakalı Türkçe Belgelerin Tercümeleri)*, c. I (H 1067-1082/1657-1672), Girit, Herakleion, 1975; c. II (H 1083-1105/1672-1694), 1976; c. III (H 1105-1127/1694-1715), 1978; c. IV (H 1127-1165/ 1715-1752), 1984; c. V (H 1165-1179/1752-1765), 1985. Çevirilerinin ilk cildine yazdığı önsözünde ifade ettiği çalışma şartları, yerel otoritelerin çevirilerinin yayınlanmasına maddi destekte bulunma konusunda gösterdiği anlayışsızlık ve "elde kalan materyalin değerini bilememe" durumu yürek burkan cinstendir. En önemli yayınlarıyla birlikte kısa bir özgeçmişi Th.E. Detorakis tarafından yazılmıştır, "Nikolaos Stavrinidis (1895-1987)", *Kritika Chronika* 28-29, 1988-1989, 387-391.

58 V. Kremmydas tarafından yazılan monograf, *Oi sapounopoiies tis Kritis sto 18o aiona (18. yüzyılda Girit'teki sabun fabrikaları)*, Atina 1974; Yolanda'nın monografı Triantaphyllidou-Baladié, *To emporio kai i oikonomia tis Kritis, 1645-1669 (Girit ekonomisi ve ticareti 1669-1795)*, Herakleion 1988 (doktora tezinin yayınlanmış hali, 1970'lerde teslim edildi) N. Stavrinidis tarafından yapılan henüz yayınlanmamış çevirilere dayanıyordu. Bu gerçek yazarların gecikmiş minnettarlıklarını ifade ettikleri önsözlerde doğrulanmıştır. Molly Green'in kadı sicillerine yaptığı referanslarda N. Stavrinidis'in yayınlanmış belgelerinden hiç bahsetmemesi, M. Laskaris'in "Batı için Geçerlidir" diye nitelendireceği bir davranış örneğidir. Stavrinidis'in kadı sicillerinin çevirilerini yayınlaması, okuyucuya ilgili yerlerde (kaynak eleştirisinin olduğu) bilgi olarak sunulmamıştır. Fakat sadece ikincil kaynaklarda, ortak kaynakça referansı olarak yayınlanmıştır. Bkz. Molly Green, *A Shared World. Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean (Paylaşılan bir Dünya: Modern Akdeniz'in İlk Dönemlerinde Hristiyanlar ve Müslümanlar)*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2000.

Savaşlararası dönemde yaşayan tarihçilerin Marksist analizleri ve tarihsel süreçten geçmiş hermeneutik (yorumbilgisel) yaklaşımlara zemin hazırlayan 1936-1974 arası dönemde yaşanan derin sosyal bölünme, yeni kurulan devlete karşı duyulan bu şüpheyi şiddetlenmiştir.<sup>59</sup> Demokrasi restorasyonu ile birlikte, diktatörlük yıllarında *Annales* ekolünden gelen tarihçilerin etkisinde Ecole des Hautes Etudes'te (İleri Sosyal Bilimler Araştırmaları Okulu) okuyan yenilikçi düşüncelere sahip tarihçiler, yeni ve büyük ses getiren araştırma metodları buldular. Yeni farklı bir tarih anlayışı oluşturuldu ve yeni hipotezler ortaya atıldı. Bu tarihçilerin Yunanistan'a döndükten sonra sürdürdükleri ve bu yazının da ilgilendiği bir konu olan 'Yeni Tarih' anlayışı, Osmanlı dönemindeki Yunan halklarını, fetihle birlikte oluşan ekonomik ve sosyal ilişkiler açısından inceledi. Fethedilen halklar ekonomik düzen içerisinde üretim araçları olarak yer alıyordular ve bu tarih akımı özellikle ekonomiyi yöneten mekanizmalar üzerinde yoğunlaşıyordu çünkü bu mekanizmalar ya doğrudan ekonominin içindeydi ya da bunu pazar araçları olarak görüyorlardı.<sup>60</sup> Spyros Asdrachas'ın 1970'lerin sonlarındaki hem başlangıç hem de dönüm noktası olan çalışmalarıyla birlikte; metoda, belgenin kullanımı na ve tüm sorunsala karşı gösterilen yönelimin yeni tematik alanlar için söz konusu olmadığı görülür. Asdrachas, *Mechanisms of the Rural Economy* (Kırsal Ekonominin Mekanizmaları) başlıklı -bu başlık aynı zamanda yazarın düşünce yapısını göstermektedir- onbeşinci ve onaltıncı yüzyıl Osmanlı kayıtlarına dayanan kitabında ve buna ek olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısıyla ilgili klasik makalelerin (Ö. L. Barkan<sup>61</sup>, H. İnalcık, T. Stojanovich) tercümelerinin toplandığı cilt için ilhamla kaleme aldığı önsözünde, kırsal ekonominin mekanizmalarını tehdit eden konuların, yerleşme düzeninin, fethin yarattığı demografik değişikliklerin ve sonrasında devam eden askerî ve mali sistem gibi konuların nasıl araştırılacağını anlatır.<sup>62</sup> Osmanlıca kaynaklar konu-

59 Spyros Asdrachas, diktatörlük sonrası dönemin tarihyazımındaki değişiklikleri yorumlarken tarih çalışmalarına olan ilginin tırmanışının, iki fenomenin sendromu olduğunun altını çizer: siyasi hayal kırıklıkları ve sosyal bilimlerin tarihselleştirilmesi. Bkz. S. Asdrachas, "Apo tin anagi tis istorias stin anagi diamorphosis istorikon (Tarihin gereksinimlerinden tarihçiler oluşturma gereksinimine)", *Synchrone Themata* 35-37, 1988, 94. (Makale tekrar basıldı: a.mlf. *Scholia*, Atina: İskenderiye, 1993, 15-24). Gunnar Hering'in bir sözünü hep hatırlayacağım. Cuntanın düşüşünden sonra Selanik Aristo Üniversitesi'nde eski Edebiyat Fakültesi'nde bir seminer odasıydım. Orada bulunan, gayet mantıklı birisi olan Elli Skopetea'dan daha fazla duymaya ihtiyacı olan bana hitap ederek, geleneksel düşüncelerden şüphe duymanın özgürlüğe doğru atılan ilk adım olduğunu söylemişti. Bunu hiç unutmayacağımı umuyorum.

60 Bkz. S. Asdrachas vd., *Elliniki oikonomiki istoria, 15os-19os aionas* (Yunan Ekonomik Tarihi, 15.-19. Yüzyıllar), c. 1, Atina: Piraeus Bank Grup Kültür Vakfı, 2003, 21.

61 1950'lerden sonra Ö. L. Barkan'ın çalışmasında açıkça görülen ve bu çalışma aracılığıyla yayılan *Annales*'in Braudelci versiyonunun, Türk Osmanlı çalışmalarını etkilediğini ve bu çalışmalar üzerinde hâlâ bir etkiye sahip olduğunu belirtmeliyiz. Bu Braudelci geleneğin -Fernard Braudel Ekonomi Çalışmaları, Tarihsel Sistemler ve Medeniyetler Merkezi'nde (Binghamton Üniversitesi, New York Devlet Üniversitesi) oluşturulan son gelenekten bahsetmiyorum- neden Türk Osmanlı çalışmalarında hak ettiği sürekliliği bulmadığı konusu için bkz. Halil İnalcık, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları. I- Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *XIII. Türk Tarih Kongresi* (Ankara, 4-8 Ekim 1999), *Kongreye Sunulan Bildiriler*, I. c., 143 vd.

62 S. Asdrachas, *Michanismois tis agrotikis istorias stin tourkokratia (15-17 aionas)* (Osmanlı Dönemindeki Kırsal Kesime ait Tarihin Mekanizmaları (15.-17. Yüzyıllar)), Atina: Themelio, 1978; a.mlf., *Oikonomiki domi ton Valkanikon choron (15os-19os aionas)* (Balkan Topraklarının Ekonomik Yapısı (15.-19 Yüzyıllar)), giriş - metinlerin seçimi: Sp. Asdrachas, Atina: Melissa, 1979. İngilizceye çevrilen bu cilde yaptığı

sunda uzmanlık sahibi olmayan Asdrachas, üzerinde çalıştığı araştırma gerektirdiği için, yayınlanmış kayıtları ve hatta Türkçe ve Balkan dillerinde yayınlanmış kayıtları incelemek durumundaydı.<sup>63</sup> Vera Mutaŋchieva'nın *Rural Relations*<sup>64</sup> (Kırsal İlişkiler) kitabı gibi Asdrachas'ın *Mechanisms* (Mekanimalar) adlı çalışması da alanında uzman bir eserdir. Bu dönemde, N. Svoronos da Selanik Atina Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Bizans'tan Osmanlı tımar ve vergilendirme sistemine geçiş konularında verdiği seminerlerde eksiksiz bilgiler aktarıyordu. Benim bir sonraki defteroloji çalışmamın başlangıcını bu teşvik edici bilgiler ve okumalar oluşturmuştur.<sup>65</sup> 1980-1983 yıllarında, Eğriboz Adası'nın ilk kayıtlarıyla ilgili doktora tezimde, Ecole des Hautes Etudes tarihçilerinin bu verileri seminerlerinde kullandıklarını düşündüğüm için verileri ekonomi tarihinin meselelerine cevap verebilecek şekilde yeniden düzenledim.<sup>66</sup> Osmanlı mali kayıtlarından, doğrudan üretici seviyesindeki net gelirlerin varlığıyla ilgili hipotezi araştırmak için yararlanıldı. Yararlanılan diğer bir konu da, egemen güce ve araçlarına vergi olarak ödenmek zorunda olan üretim fazlasını oluşturan "reel" büyüklükleri değil, üretim fazlasını oluşturan ve dağılımını kontrol eden mekanizmaları belirlemektir. Yunan Osmanlı araştırmalarının tarihyazımıyla ilgili üretimi sınırlıdır çünkü bu disiplin, aralarında doktora çalışmaları yapan çok genç kişilerin de olduğu yirmi civarında kişinin çalıştığı yeni kurulmuş bir disiplindir. Yunan Osmanlıca uzmanlarının ürettikleri daha da kısıtlıdır çünkü Türkçe kaynakların kullanımı zorunlu şart olarak belirlenmiştir.

### C. İlk Yirmi Yılın Tutanağı (1985-2005)

Yunan Osmanlı araştırmaları, zorunlu olarak sınırlı sayıda tarih yazıcılığı ürünü verebilmektedir çünkü bu yeni disiplinde çalışan kişi sayısı doktora savunmalarını hazırlayan gençler dahil edildiğinde dahi yirmiyi geçmez. Türkçe kaynak kullanımının *conditio sine qua non* (olmazsa olmaz koşul) olarak kabul edildiği düşünülürse, Yunan Osmanlı uzmanlarının ürünleri de daha da sınırlı hale gelir. Sonuç olarak, buradaki tartışma bir konunun müzakeresinde sadece birincil kaynaklara dayanan ya da birincil kaynakları da kullanan çalışmaları ya da yayınlanmış arşiv materyalini herhangi bir aracı ya da işlem olmadan kullanan çalışmaları kapsar. Konular dar bir çevrenin tarihçi-

giriş: "Osmanlı Egemenliğindeki Yunanistan'ın Ekonomik Tarihinin Problemleri", *Journal of Greek Diaspora* 6/2 (1979), 5-37.

63 Bu kaynaklar hakkındaki derin bilgisi ve bu nedenlerin altında yatan mantık, tüm bunları incelerken geliştirdiği duyarlılıktan dolayı, sık sık yayınlanan Osmanlıca metinlerdeki yanlış okumalara işaret eder.

64 Vera Mutaŋchieva, *Agrarnite otnoshenija v osmanskata imperija prez XV-XVI v.*, Sofya: Balgarska Akademija na naukite, 1962. Yunanca tercimesi İngilizce baskıya dayanır: Vera Mutaŋchieva, *Agrotikes scheseis stin othomaniki aftokratoria (15os-16os ai)* (*Osmanlı İmparatorluğunda Kırsal İlişkiler (Yaklaşık 15.-16. Yüzyıllar)*), çev. Ourania Astrinaki, Evangelia Balta, önsöz Evangelia Balta, Atina: Poreia, 1990.

65 *Defteroloji* terimi için, bkz. Elizabeth A. Zachariadou'nun kitap eleştirisi: A. Bryer - H. Lowry (eds.), "Toplumda Bizansın Son, Osmanlı'nın İlk Döneminde Yaşanan Süreklilik ve Değişiklik, Dumbarton Oaks'ta Verilen Sempozyumdaki Sunumlar, Mayıs 1982", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* LII/1, 1989, 146.

66 Türk araştırmalarının büyük bir katılıkla kaynaktaki (kaynak en sonunda ilk okumada gösterilenden daha fazla şey söylese de) harfe [bu durumda rakama] bağlı kalmamı istediği bir dönemde, materyal ve araştırma hipotezlerini yönetebilmeyi bu seminerlere borçluyum. Tezim daha sonra yayınlandı: *L'Eubée à la fin du XV<sup>e</sup> siècle. Économie et Population. Les registres de l'année 1474*, Atina 1989.

lik çıkarları göz önünde bulundurularak belirlendiğinde, tarihçilik eğilimlerinden ya da yönlerinden bahsedemeyiz; sadece tarihçiliğe yapılan katkılardan söz edebiliriz.

Son yirmi yılda işlenen konuların listesi aşağıdakilerden oluşur: Osmanlı kayıtlarına dayanarak Yunan bölgelerinin halkları ve ekonomisi, cemaatleri, kasabaları ve şehirlerin tarihi, vergilendirme kanunları, yeni statüko karşısında Kilise ve İstanbul Patrikhanesinin yönetim durumu ve manastır tarihi. Girit Üniversitesi'nin Türk Araştırmaları Programı tarafından organize edilen uluslararası sempozyumların seçtiği konular da çeşitlidir.<sup>67</sup>

Çalışmaları gruplayarak, Yunan Osmanlı araştırmacılarının yaptığı kişisel araştırmalar ve incelemelerin ürettiklerini çok kısa bir şekilde sunmaya çalışacağım. Meydana gelen ve bizzat içinde yer aldığımız olaylardan bahsetmenin, çok açık olmasına rağmen aşırı derecede zor -neredeyse imkansız- olduğuna dikkat çekmek istiyorum. Buna rağmen, bu olaylar yukarıdaki sayfaların birkaç yerinde farkına varmadan dile getirilmiştir. Tüm zorlukların ve sonuçlarının farkında olarak, yakın tarihe ait konular olan kendi zanaatım, esnafım ve loncam<sup>68</sup> hakkındaki fikirlerimi sunmaya çalışacağım. Yunanlıların yürüttüğü Osmanlı araştırmalarındaki durumu ifade etmek için seçtiğim yolun, bilimadamı Halil İnalcık'ın Türklerin yaptığı Osmanlı araştırmalarını anlatırken izlediği metottan farklı olmasına çalıştım.<sup>69</sup>

#### **D. Ortodoks Kilisesi Rejimi, Ekümenik Patrikhane ve Manastır Komplekslerinin Tarihi**

Ortodoks Kilisesi, özellikle Ekümenik Patrikhane ve bu kurumların Osmanlı yönetimiyle ilişkileri gibi konular bugüne kadar Ortodoks çevresine (Yunan ve Slavlar) ait ve genel olarak Hristiyan kaynaklara dayanarak incelendi. Bu ilişkiler yazılırken, İstanbul'un fethinden sonrası ve özellikle sultanların patriklere bahsettiği imtiyazlara odaklandı. Ayrıca, Müslüman hükümdarların Büyük Kilise'ye gösterdiği saygıya vurgu yapıldı. Fetihten sonra patriklik kurumu, II. Mehmet'in hükümdarlığına tabi olan Ortodoks Hristiyan tebaasının lideri olarak hareket edecekti. Bu nedenle patrikhane, İslami geleneğe göre tanındı ve Osmanlı Devleti'ne hizmet etmesi amaçlandı. Bu nedenle, Osmanlı egemenliği süresince Patriklik kurumunun tarihi, özellikle Kilise ve liderleriyle ilişkile-

67 Bugüne kadar, düzenlenen beş uluslararası sempozyum ve devamındaki sempozyumların dördü yayınlandı, Elizabeth Zachariadou (ed.) ile birlikte, *Osmanlı Emirliği (1300-1389), Girit'te Huzurlu Günler I: Resmo, Girit, 11-13 Ocak 1991*, Resmo: Girit Üniversitesi Yayınları, 1993; *Osmanlı İdaresindeki Via Egnatia (1380-1699), Girit'te Huzurlu Günler II, Resmo'da düzenlenen bir Sempozyum, Resmo, 9-11 Ocak 1994*, Resmo: Girit Üniversitesi Yayınları, 1996; Elizabeth Zachariadou (ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler, Girit'te Huzurlu Günler III, Resmo'da düzenlenen bir Sempozyum, 10-12 Ocak 1997*, Resmo: Girit Üniversitesi Yayınları, 1999; *The Kapudan Paşa. Makamı ve Yetki Alanı, Girit'te Huzurlu Günler IV: Resmo 7-9 Ocak 2000*, Resmo: Girit Üniversitesi Yayınları, 2002; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri, Resmo, 10-12 Ocak 2003*, (baskıda).

68 Diğer meslektaşlar onu tanımlamak için başka kelimeler kullanır. Örneğin, benzer bir durumda H. Lowry Türkçe *silse* (= soyağacı, sülale)kelimesini kullanır. Bkz. Heath W. Lowry, "Alanın Durumu: Amerika ve Kanada'da Osmanlı Çalışmalarının Değerlendirmesi ve Geriye Dönük bir Değerlendirme, 1949-1999", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. I, Ankara 2002, 1-59.

69 H. İnalcık, "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları. I. Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *a.g.e.*, 85-166.

rin kurulmasına Osmanlı yönetiminin nasıl baktığı gibi konular çoğunlukla Türkçe kaynaklardan öğrenilebiliyordu. Osmanlı tarihi uzmanlarının daha önceki çalışmalarında oluşturduğu geleneği takip eden Yunanlıların Osmanlı araştırmaları, Modern Hellenizm tarihinin bu önemli bölümünü incelemeye aldılar. Yunanlılar, manastır arşivlerindeki beratlarla ve Türkçe belgelere dayanarak kiliselerin -yani manastırların, metropol kiliselerinin ve patrikhanenin- getirdikleri gelirlerle Osmanlı mali organizasyonuna dahil olduklarını gösterdiler. Bu ekonomik birleşme, pratikte Osmanlı yönetiminin ve kilise hiyerarşisinin idari ve ekonomik meselelerde birarada olmasını sağlamıştı.<sup>70</sup> Bu inceleme, bu alandaki çalışmalara önemli bir katkı sağlar ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin *Piskopos Mukataa Defterleri*'ndeki gelecek araştırmaların çok iyi sonuçlar vereceğine işaret eder.

Makedonya'daki Athos Dağı manastırına ve diğer tarihî manastırlara ait Osmanlıca belgelerden, Osmanlıların Balkanlar'ı fethetmede hangi metodları kullandığı anlaşılabilir. Manastırların elde ettikleri ekonomik imtiyazları ve toprak mülkiyetini fetih öncesinde Osmanlı egemenliğinden korumak için aldığı tedbirler, Balkan topraklarına nüfuz etme politikalarıyla benzerlik göstermektedir. Bizans siyasi otoritesinin neredeyse yok denecek kadar az olduğu düşünüldüğünde, büyük manastırlar imparatorluk topraklarında varolan ve bölgeyi ekonomik ve siyasi açıdan bir derece kontrolünde tutan tek siyasi güçtü. Manastırlar aynı zamanda Osmanlı otoritesinin anlaşmalar imzaladığı kurumlardı. Athos Dağı manastırlarına ve Serez'deki Prodromos Manastırı'na ait arşivlerdeki çeşitli fermanların yayınlanmasıyla, bu kurumların yakında gerçekleştirecek olan fethe tamamen hazır oldukları anlaşılır. Doğal olarak, dokunulmazlık hakları ve vergi muafiyetleriyle birlikte yeni arazi mülkiyeti statüsü kazanan manastırların sahip oldukları mallar, Osmanlı sultanlarına tabiiyetlerini vaktinde ilan etmeleri şartıyla teminat altında olacaktı. Eskiden beri varolan zengin Yunan kaynakçasıyla paralel olarak Yunanlıların yürüttüğü Osmanlı araştırmalarının, kaynak materyaller toplama ve inceleme konusunda yaptığı katkılar sayesinde, bu araştırma alanı Balkanlar'dan gelen önemli katkılar ve bu alandaki diğer katkılarla birlikte gelişme göstermiştir.<sup>71</sup>

70 Elizabeth A. Zachariadou, *Deka tourkika eggrafa gia tin Megali Ekklisia, 1483-1567* (Büyük Kiliseyle İlgili On Türkçe Belge, 1483-1567), Atina: Bizans Araştırmaları Enstitüsü, 1996; P. Konortas, *Othomanikes theoriseis ya to oikoumeniko Patriarcheio. Bertia ya tous prokathimenos tis Megalis Ekklisias (17os-arches 20ou aiona)* (Ekümenik Patrikhanenin Osmanlı Düşünceleri. Büyük Kilisenin baş psikoposları için beratlar. (17.yüzyıl 20.yüzyılın başları)). Atina: İskenderiye, 1998. Ayrıca bkz. G. Salakidis tarafından yakın zamanda yayınlanan arşiv materyali, *Ta soultanika eggrapha tis Dimotikis Vivliothikis tis Kozanis (1721-1909)* (Kozani Belediye Kütüphanesi'ndeki Sultana ait Belgeler (1721-1909)), Kozani 2004.

71 Elizabeth A. Zachariadou tarafından yapılan kaynakça çalışmaları, Bkz. a.mlf., "Celnik Radic'in Huzursuz Zenginliği", *Professor V. L. Ménage Onuruna Osmanlı Çalışmaları*, (ed.) C. Heywood, C. Imber, İstanbul: Isis Yayınları, 1994, 383-397; Evangelia Balta, *Les vakıfs de Serrès et de sa région (XV<sup>e</sup> et XVI<sup>e</sup> s.)*, *Un premier inventaire*, traduit par Edith Karagiannis, Athènes: Centre de Recherches Néo-helléniques, 1995, 185-202; G. Salakidis, *Sultansurkunden des Athos-Klosters Vatopedi aus der Zeit Bayezid II. und Selim I, Selanik*, Balkan Araştırmaları Enstitüsü, 1995; John C. Alexander (Alexandropoulos), "The Lord giveth and the Lord taken away: Athos and the Confiscation Affair of 1568-1569 (Tanrı Verdi Tanrı aldı: Atoş ve Kamulaştırma Maslahatı)", *Mount Athos in the 14<sup>th</sup>-16<sup>th</sup> Centuries (14-16. Yüzyıllarda Atoş Dağı)*, *Athonika Symmeikta* 4, Atina (I.B.E./E.I.E.) 1997, 149-200; V. Dimitriadis, "Athonite Documents and the Ottoman Occupation (Athos Dağı Belgeleri ve Osmanlı Egemenliği)", *a.g.e.*, 41-67; E. Ker-

Son olarak, Günümüzdeki Yunan arşivleriyle bağlantılı olarak, özellikle Athos Dağı manastırları arşivlerindeki “fermân-ı hümâyûn”lar yerine sıradan Türkçe belgeler incelendiğinde, “soyut ve pasif yaşam”ın diğer bir ifadesi olan manastır yaşamının maddi boyutu ortaya çıkar. Manastır komplekslerinin<sup>72</sup> ekonomik fonksiyonlarını belirlemek gereklidir çünkü belgelerin neredeyse tamamı, mülkiyet belgelerinden, adi senetlerden, kadastrolardan, fatura kayıtlarından, ibra senetlerinden, kira kontratlarından ve çeşitli hukuki belgelerden oluşmaktadır. Belgelere göre, birbirine komşu manastırlar ya da manastırlarla etraflarındaki dünyevi yaşam arasında, küçük arazi meseleleri gibi konularla ilgili olarak, sık sık şiddetli çatışmalar ve uzun süreli düşmanlıklar yaşanmıştır. Christos Patrinelis’den alıntı yapmak gerekirse, “Bu değerli manastır arşivlerinden araştırmacının elde edeceği ilk izlenim, bazı yüzyıllık ziraat ve hayvancılık teşebbüslerinin arşivlerini araştırıyor olduğudur.”<sup>73</sup> Osmanlı Yunanlıları ve Ermenileri tarafından Athos Dağı’ndaki günlük hayatın izlerinin araştırılması, bazı manastırların tarihiyle ilgili ilk çalışmaların yapılmasını sağladı. Fakat merkez arşivde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yapılacak sistematik paralel bir araştırmanın bu bilgileri farklı kaynaklardan pek çok açıdan zenginleştireceğine ve pekiştireceğine şüphe yoktur.<sup>74</sup>

### III. Yunan Bölgelerindeki Kırsal Ekonominin ve Halkların Yapısı

1987’den beri, “Yunan Bölgelerinin Kırsal Tarihi (15.- 19. Yüzyıl)” adlı Spyros Asdrachas yönetimindeki Ulusal Helenik Araştırmaları Vakfı Projesi, anakaradan ve adalardan gelen pek çok örnek yoluyla kırsal ekonomilerdeki gelir sınırlamaları hakkında bir fikir edinme imkanı sunuyor. Osmanlı kayıtlarının çok önemli fonksiyona sahip olduğu konular; yerel örnekler yardımıyla kırsal kesimin ekonomik işlevinin takibini yapmak, Osmanlı yönetiminin ilk birkaç yüzyılında yerleşim düzeninin demografik büyüklüğünü araştırmak ve yeniden düzenlemektir. Yunan bölgelerindeki kırsal ekonominin yapısını incelemeyi sürdürebilmek amacıyla, kaynakta yer alan vergiden başlaya-

meli, “The confiscation and repossession of monastic properties in Mount Athos and Patmos Monasteries, 1568-1570 (Atos Dağı ve Patmos Manastırı’nda manastıra ait mülklerin müsaderesi ve geri alınması)”, *Bulgarian Historian Review* 28/3-4, 2002, 39-53.

72 Selanik Aristo Üniversitesi’nde Profesör John C. Alexander’ın (Alexandropoulos) yönetiminde yapılan üç doktora tezi bu gibi meselelerle ilgilidir: Sophia N. Laiou, *I Samos kata tin othomaniki periodo. Ptyches tou koinonikou kai oikonomikou viou, 16os-18os ai. (Osmanlı Dönemi Boyunca Sisam. Sosyal ve Ekonomik Yaşamın Yönleri, yaklaşık 16.-19. Yüzyıllar)*. Selanik Üniversitesi Stüdyo Yayınları, 2002; Ph.P. Kotzageorgis, *I athoniki moni Agiou Pavlou kata tin othomaniki periodo (Osmanlı Dönemi boyunca St Paul Atonit Manastırı)*, Selanik Üniversitesi Studio Yayınları, 2002; I.A. Kolovos, *Chorikoi kai monachoi stin othomaniki Chalkidiki, 15os-16os aiones. Opseis tis oikonomikis kai koinonikis zois stin ypaithro kai i moni Xiropotamou (Osmanlı döneminde Halkidiki’de köylüler ve keşişler. Kırsal kesimdeki ekonomik ve sosyal yaşamın çeşitli yönleri ve Xeropotamos manastırı)*, 3 c., Selanik 2000 (yayınlanmamış).

73 Ch. Patrinelis, “To Agion Oros (Athos Dağı)”, *Istoria tou Ellinikou Ethnous*, c. 10, Atina: Ekdotiki Athinon 1974, 143.

74 Athos Dağı manastırlarının arazi mülkiyetinin nüfus sayımından burada örnek olarak bahsediyorum: 1764’te yapılan bu sayım Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde orijinali keşfedilinceye kadar Protaton’un kodeksinde 1808 yılında yazılmış bir kopyası vasıtasıyla biliniyordu. Bkz. Evangelia Balta, “Landed Property of the Monasteries on Athos Peninsula and its Taxation in 1764 (Athos Yarımadası’ndaki Manastırların Arazi Mülkiyeti ve Vergilendirmesi, 1764 yılı)”, a.mlf., *Peuple et Production. Pour une interprétation des sources ottomanes. Analecta Isisiana* XLI, İstanbul: Les éditions Isis, 1999, 179-207.

rak, üretimi yeniden düzenledik. Ölçülerimizle, kişi başına düşen muhtemel gelirden evdeki iç tüketim, tohum ve vergi çıkarılırsa ya da fazlalığın oluşması için toplam vergi yükünü karşılayabilecek değerde gelir getiren başka faaliyetler yapılırsa üretim fazlası oluştuğunu gösterdik. Mali vergilendirme geliri ile fiziksel gelir korelasyonu, üretimin ticarileştiği alanın, yani maddi kazanç için pazara katılmanın, harekete geçmesi gerektiğini gösteriyordu.<sup>75</sup> Verilerin yayınlanması ya da depolanması konusunda Osmanlı kayıtlarına ihtiyaç kalmadığında, şimdilerde sadece “keşfediliyor” olan bir analitik modeli 1980’lerde oluşturduk.<sup>76</sup> Kayıtların mantığını takip edersek bunun bize fethedenle fethedilen arasındaki mali ilişkileri kabaca gösterebileceğine inanarak -çünkü bu belgeler ekonomik mantığı örnekliyorlardı- Osmanlı kayıtlarına, cevabını aradığımız bazı basit sorularla yaklaştık ve defteroloji sektörüne katkıda bulunduk. Sp. Asdrachas’ın 1970’lerdeki büyük hipotezinde formüle ettiği başlangıç problematiği ile, üretim fazlasının oluşturulduğu sınırları ve bu fazlanın bir kısmının çiftçinin elinde kalabildiği sınırları gösterdik.<sup>77</sup>

Günümüz Osmanlı ve Yunan kamu kayıtlarından elde edilen verilerden çoklu örneklerle ve çapraz kontroller uygulayarak,<sup>78</sup> Osmanlı mali kayıtlarının tek başına demogra-

75 Bkz. S. Asdrachas et al., *Elliniki oikonomiki istoria, 15os-19os aionas (Yunan Ekonomi Tarihi, 15.-19. Yüzyıllar)*, c. 1, Atina: Piraeus Bank Grup Kültür Vakfı, 2003, 289-356.

76 Bkz. Mehmet Öz’ün çalışmaları, “XVI. Yüzyılda Anadolu’da Tarımda Verimlilik Problemi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 2002, 1643-1651; a.mlf., “Agriculture in the Ottoman Classical Period (Klasik Osmanlı Dönemi’nde Ziraat)”, (ed.) Kemal Çiçek, *The Great Ottoman-Turkish Civilisation*, c. II, Ankara: Yeni Türkiye, 2000, 32-40.

77 Sp. I. Asdrachas, “Aux Balkans du XV<sup>e</sup> siècle: producteurs directs et marche”, *Etudes Balkaniques* 6/3, 1970, 36-69; a.mlf., “Gaioprosodos kai ypochreotikos exchrimatismos ton agrotikon oikonomion (Arazi geliri ve kırsal ekonomilerin zorunlu monetarizasyonu)”, a.mlf., *Elliniki koinonia kai oikonomia 18os kai 19os ai. (Ypotheseis kai proseggiseis) (Yunan Toplumu ve Ekonomisi, 18.-19. yüzyıllar (Hipotezler ve Yaklaşımlar))*, Atina: Ermis, 2, 1988, 79-144 (ilk yayınlar: *Annuaire (1978/79) de l’Ecole Pratique des Hautes Etudes*, IVe Section, Paris 1978/1979, 433-438; *Annuaire (1977/78)*, Paris 1978, 499-529; a.mlf., “Quelques aspects des économies villageoises au début du IX<sup>e</sup> siècle: fiscalité et rentes foncières”, *Epitheorisi Koinonikon Erevnon* (özel sayı: *Aspects du changement social dans la campagne grecque*), Atina 1981, 158-179; a.mlf., “Le surplus rural dans les régions de la Méditerranée orientale: les mécanismes”, *Actes du II<sup>e</sup> Colloque International d’Histoire (Athènes, 18-25 septembre 1983)*, *Économies méditerranéennes Équilibres et intercommunications, XIII<sup>e</sup>-XIX<sup>e</sup> siècles*, c. II, Athènes: Fondation de la Recherche Scientifique, 1986, 29-57. Ayrıca bkz. Evangelia Balta, *L’Eubée*, a.g.e. “Venedik ve Osmanlı egemenliği altındaki Yunan bölgelerinin Kırsal Ekonomisi (yaklaşık 15.-19.yüzyıllar)” projesindeki ilgili araştırmalar, Ulusal Helenik Araştırma Kurumu, aynı konu etrafındaki çalışmalar.

78 Bkz. bazı Ege adalarıyla ilgili çalışmalar: Eftychia Liata, *I Seriphos kata tin Tourkokratia (17os-19os ai.) (Osmanlı Döneminde Seriphos, yaklaşık 17.-19. Yüzyıllar)*, Atina 1987; S. I. Asdrachas, “Nisiotikes koinotites: oi phorologikes leitourgies (Ada halkları: vergilendirme işlevleri)”, *Ta Istorika* 8, Haziran 1988, 229-258; sy. 9, Aralık 1988, 229-258; Sevasti Lazari, “Économies et sociétés des îles de la mer Égée pendant l’occupation ottomane. Le cas de Mykonos”, Université Paris I, Paris 1989 (Yayınlanmamış Doktora tezi); Evangelia Balta-Maria Spiliotopoulou, “Eggeia phorologia kai phorologiki apaitisi sti Santorini ton 17o aiona (17.yüzyılda Santorini’de arazi vergilendirmesi ve vergilendirme talebi)”, *Mnemon* 18, 1996, 109-142; D. Dimitropoulos, *I Mykonos ton 17o aiona. Gaioktitikes scheseis kai oikonomikes synallages (17. yüzyılda Mikonos. Arazi mülkiyeti ilişkileri ve mali işlemler)*, Atina 1997; Aglaia Kasdagli, *Ege’de Toprak ve Evlilik ile ilgili Düzenlemeler. 17.yüzyılda Naksos Adası’nda bir vaka incelemesi*, Venedik 1999; Elefteria Zei, “Paros dans l’Archipel grec, XVII<sup>e</sup>-XVIII<sup>e</sup> siècles: les multiples visages de l’insularité”, I-II, Université Paris I, Paris 2001 (Yayınlanmamış Doktora tezi); Maria Spiliotopoulou, *I Santorini stin tourkokratia*. ♦

fik araştırmalar için kaynak olarak kullanılamayacağını gösterdik; çünkü bu kayıtlar kaydettikleri verginin mantığına ve ayrıca kamu yönetimlerinin müdahalesiyle dağıtım mantığına tabiydiler. Diğer bir deyişle, Osmanlı kayıtlarının potansiyel vergiye tabi nüfusun<sup>79</sup> tamamını kaydetmediğini fakat tarihsel demografi perspektifi açısından kullanılabileceklerini gösterdik. Böylece büyüklüklerin sınıflarını artırarak, yerleşim alanlarıyla ilgili bir görüş oluşturulabilir ve bunun ekonomik işlevi gösterilebilir. Linda Darling'ın tezi,<sup>80</sup> bu tespitleri imparatorluğun diğer bölgeleriyle ilgili örneklerle doğrulamaya çalışıyordu. Defteroloji sektöründeki Yunan Osmanlı araştırmalarının, öncü bilimsel tutumuyla, yerel ve ulusal tarih seviyesinin üzerine çıkarak Osmanlı dönemi fenomenlerinin incelenmesine katkıda bulunduğu ileri sürülebilir. Fakat araştırma ilerlemiş olsa da -Ö.L. Barkan'ın 1950'lerdeki bakış açısından bu yana adeta hiçbir şey değişmemiş gibi- Osmanlı mali kayıtlarını demografik kaynaklar gibi görmekte hâlâ ısrar eden çalışmalar<sup>81</sup> var. Bunlar, kayıtlara girilen bu rakamlara dayanarak, imparatorluğun nüfusundaki artış ve inişlerle ilgili bir argüman geliştirir, ki bu, kaynakların durumundan dolayı açık ve kesin bir biçimde ifade edilemez. Nüfus hareketini tespit etmek için ve örneğin vergi getirme yeteneği ve demografik durum arasındaki ilişkiye işaret etmek için, ek yaklaşımlar devreye girmelidir.

Halkın, egemen siyasi rejim içerisindeki politik-ekonomik yapı olarak rolü, Osmanlı vergi kayıtlarının analiziyle ve ekonomik türdeki diğer kayıtlarla daha ileri boyutlarda araştırıldı; çünkü imparatorluğun mali işlerine ait vergi kayıtlarının Osmanlı

*Koinonikes kai oikonomikes praktikes sto plaisio tis oikogeneias (Osmanlı Döneminde Santorini. Aile için Sosyal ve Ekonomik Uygulamalar)*, Rethymnon: Girit Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2005.

79 Heath Lowry çok haklı olarak tapu tahrir kayıtlarının demografik değil mali kaynaklar olduğunun altını çizer. Lowry'nin argümanı (bkz. hüküm 4) vergiye tabi nüfusun toplamının bu kayıtlara girildiğini düşündüğünü gösterse de haklıdır. Bkz. Heath W. Lowry, "The Ottoman Tahrir Defterleri as a Source for Social and Economic History: Pitfalls and Limitations (Bir Sosyal ve Ekonomik Tarih Kaynağı olarak Osmanlı Tahrir Defterleri: Tehlikeler ve Sınırlar)", a.mlf., *Studies in Defterology. Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries (Defteroloji Çalışmaları. 15. ve 16.yüzyıllarda Osmanlı Toplum)*, İstanbul: Isis Yayınları, 1992, 12-13. Aksine dair kanıt da mevcuttur. İki kayıta da toplam sayılarının aynı olmasına rağmen, vergiye tabi nüfusun %30'unun 1670 tarihli iki senkronik kayıta (tapu tahrir ve cizye) uyuşmadığı görülür. Bu durum diğer şeylerin yanı sıra, adadaki potansiyel vergiye tabi nüfusun, belirli bir göttürü vergisi (maktu) talebinden büyük olduğunu ispatlar. Bkz. Evangelia Balta, "Le rôle de l'institution communautaire dans la repartition verticale de l'impôt: l'exemple de Santorin au XVIII<sup>e</sup> siècle", *Problèmes et approches de l'histoire ottomane* cildinde. *Un itinéraire scientifique de Kayseri à Éériboz*, İstanbul 1997, 97-109. Böylelikle, Osmanlıca vergi kayıtlarının yerleşim yerlerinin demografik büyüklüklerini araştırmak için kullanılması pek çok çapraz sorgulamaların yapılmasını gerektirir. Bu sadece benzer kaynaklarla olmaz. Tapu tahrir ve kamu kayıtlarının hâlâ mevcut olduğu Ege adaları örneği, bu ikisinin birarada incelenmesinin daha güvenilir sonuçlar sağladığını gösterir. Aynı şey, Osmanlı kayıtlarını Vanedik kayıtlarıyla karşılaştırma imkanının olduğu Mora Yarımadası gibi bölgeler için de uygulanabilir.

80 Linda Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy. Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1660 (Gelir Artırımı ve Meşruiyet. Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplama ve Finans Yönetimi 1560-1660)*, Leiden: E. J. Brill, 1996, 100-108.

81 Suraiya Faroqui, *Approaching Ottoman History. An Introduction to the Sources (Osmanlı Tarihine Yaklaşım. Kaynaklara Giriş)*, Cambridge University Press, 1999, 90-91. Bkz. Ehud. R. Toledano'un uzun kitap eleştirisi, "What Ottoman History and Ottomanist Historiography Are - Or, Rather, Are Not (Osmanlı Tarihi ve Osmanlı Tarih yazımı Nedir- ya da Aslında Ne Değildir?)", *Middle Eastern Studies* 38/3, Temmuz 2002, 195-207. Bu yazı aynı zamanda Osmanlı araştırmalarıyla alakalı çok ilginç bir çalışmadır..

kaynağı olması gibi, kamu kayıtları da Osmanlı kaynağıdır.<sup>82</sup> Osmanlı uzmanlarının Yunan kaynaklarını ya da paralel süreçlerini inceleyen araştırmacılarla işbirliği yapması, kamu otoritelerinin kamunun ekonomik-vergileştirme yükümlülüklerini yerine getirmedeki, yani merkezî güç tarafından empoze edilen kolektif sorumluluğu yönetmedeki rolüne dikkat çekmiştir. Osmanlı kayıtları, kamunun ayakta kalabilmek için üyeleri arasında vergiyi paylaşırma uygulaması yaptığını dolaylı olarak kanıtlar.<sup>83</sup>

### *Küçük Şehirlerin ve Büyük Şehirlerin Tarihi*

Bu alanda Yunan Osmanlı araştırmaları, Yunanistan'daki, Türkiye'deki ve Bulgaristan'daki Türkçe arşiv materyallerine dayanan zengin ürünlere sahiptir. Yunan Osmanlı çalışmaları, Vassilis Dimitriadis tarafından yönetiliyordu.<sup>84</sup> Vassilis Dimitriadis'in Selanik ile ilgili araştırmaları vardı ve bu konu daha sonra başka araştırmalar arasında da popüler bir konu oldu. Meropi Anastassiadou<sup>85</sup> doktora tezini ve bir dizi makaleyi Makedonya'nın tarihsel arşivlerinden elde edilen materyale dayandırmıştır. Aynı şekilde, şehir planını ve Osmanlı döneminin son yıllarında şehrin yeniden inşasını çalışan mimarlar da bu arşivlerdeki materyali kullanmışlardır.<sup>86</sup> Selanik Tarih Arşivleri, geçmişte şehir tarihiyle ilgili çeşitli konular -topoğrafya ve anıtlar tarihi, demografik dinamik ve nüfus sentezi, emlak envanterlerinin gösterdiği sosyal tabakalaşma, kadı sicillerinin belgelediği ticari ve meslekî dağılım, vakıf kayıtları vb.- hakkındaki araştırmalar için geçmişte materyal sunduğu gibi bugün de sunmaya devam etmektedir.

Son yıllarda, birkaç doktora tezi kuzey Yunan bölgelerinde kentsel fenomenlerin çeşitli yönlerini incelemiştir. Bu araştırmaların başlangıç noktası, yerel Osmanlı yönetiminin mevcut arşiv materyalidir. İki bilimsel inceleme, Karaferye (Veroia) şehrine ve

82 S. Asdrachas, "Phorologikes kai perioristikies leitourgies ton koinotiton stin Tourkokratia (Osmanlı döneminde halkları vergileştirme ve sınırlandırma işlemleri)", *Ta Istorika* 5, Haziran 1986, 45-62; Evangelia Balta, "Le rôle de l'institution communautaire", *a.g.e.*

83 Yerleşim yerlerinin vergiye tabi nüfusunun gruplara ayrıldığı bilgiye dayanarak, Sisam'ın 1632 ve 1642 yıllarına ait iki kaydındaki bazı isimlerin görünme sıklığını belirlemek, bizi şu hipotezlere götürür: Adanın kamu otoriteleri Osmanlı Devleti'ne ödenmesi gereken kelle vergilerini bazı aileler, bazı yerel isimler arasında, paylaştırdı. O yıllarda, 14-15 aile, muhtemelen en zengin aileler, adanın kelle vergisinin yarısını ödediler. Bkz. Evangelia Balta, "Sousami anoixe (Açıl Susam)", *Samiakes Meletes* 3, 1997-1998, 118-119. Ayrıca krş. Paros örneği. 1748 yılına ait bir belge, 18 hane arasında -ki bunlar adanın en zengin aileleriydi- toptan verginin paylaşılmasını anlatır, bkz. Elefteria Zei, *a.g.e.*, c. II, 408-409.

84 V. Dimitriadis, *Topographia tis Selaniks kata tin epochi tis tourkokratias, 1430-1912 (Türk yönetimi boyunca Selanik'in topoğrafyası, 1430-1912)*, Selanik: Makadeon Araştırmaları Enstitüsü, 1983; a.mlf., *I Selanik tis parakmis. I elliniki koinotita tis Selaniks kata tin dekaetia tou 1830 me vasi ena othomaniko katasticho apographis plithysmou (Düşüşteki Selanik. 1830'lu yıllarda Selanik'in Yunan Halkı, Osmanlı nüfus sayımı kayıtlarına dayanarak)*, Herakleion 1997.

85 Meropi Anastassiadou, *Salonique 1830-1912. Une ville ottomane à l'âge des réformes*, Leiden: E. J. Brill, 1997; a.mlf., "Yanni, Nikola, Lifter et des autres... Le profil démographique et socio-professionnel de la population orthodoxe de Salonique à la veille des Tanzimat", *Südost-Forschungen* 53, 1994, 73-130; a.mlf., "Les inventaires après-décès de Salonique à la fin du XIX<sup>e</sup> siècle: source pour l'étude d'une société au seuil de la modernisation", *Turcica* 25, 1993, 97-135; a.mlf., "Artisans juifs à Salonique au début des Tanzimat", *Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée* 66, 1992/4, 65-72.

86 Bkz. e.g. V. Kolonas, "I ekstos ton teichon epektasi tis Selaniks. Eikonographia tis synoikias Hamidie (1885-1912) (Selanik'in sınırları dışına taşan büyümesi. Hamidiye Meydanı'nın İkonografisi (1885-1912))", Doktora tezi, Selanik Aristo Üniversitesi Mimarlık Okulu, 1991.

bölgedeki yerel halkın ve ekonominin gelişen imajlarının sonuçları olarak ortaya çıkan bir dizi makaleye odaklanmıştır.<sup>87</sup> Kozani<sup>88</sup> ile ilgili olan üçüncü bir inceleme, özellikle kadı kayıtlarındaki materyalin yayınlanmasından ibaret olan çalışmalar arasında sınıflandırılır. Selanik ile ilgili Kirki Georgiadou-Tsimino'nun<sup>89</sup> katkıları, Larisa (Yenişehir)<sup>90</sup> ile ilgili G. Salakidis ve Girit'teki Kandiyeli Eleni Karantzikou and Penelope Photeinou'un katkıları da bu kayıtlardan çıkan yayınlardır.<sup>91</sup> Bunlar Yunan Osmanlı araştırmaları ve modern Yunan tarihçiliğinin hayati ihtiyaçlarını karşılayan altyapı çalışmalarıdır. Bunun tek sebebi Osmanlıca kaynaklarını incelemenin gerektirdiği dilbilimsel ve teknik bilgilere sahip olmayan kişiler için belge materyali sunması değildir. Burada belirtmemiz gereken şudur: Yayınlanmış belgelerin cevaplamaya çalıştığı bu belgelerin ne oranda tarihsel düşüncede yer aldığı sorusundan; tarih yazımının ve yayınlama uygulamasının yönelimleri, metodları ve her ikisinin de oranları ortaya çıkacaktır.

Onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllara ait tahrir, cizye ve vakıf kayıtlarına dayalı araştırmalar -ki bir kısmı fethin ilk iki yüzyılında nüfus geçişmelerine (osmoz) siyasi otoritenin müdahalesi nedeniyle olmuştur- bazı şehirlerin demografisini incelemek için çaba sarfetti.<sup>92</sup> Bu araştırmalar ayrıca, Osmanlı öncesi dönemden Osmanlı dönemine kadar kentsel alanın sürekliliğini ve fethin şehrin kentsel dokusuna ve ekonomik rolüne vakıf kurumlarının aracılığıyla getirdiği değişiklikleri incelemişlerdir.<sup>93</sup>

“Osmanlı şehri tarihi” konusunun pek çok zorlukları vardır. Kaynaklar sayıca fazladır ve şehirlerin iç bölgesiyle (hinterland) bağlantılı olarak demografik konumu, kara ve

87 Antonis Anastasopoulos, “İmparatorluk Enstitüsü ve Yerel Topluluklar: Osmanlı Karaferyesi, 1758-1774”, Yayınlanmamış Doktora tezi, Cambridge Üniversitesi 1998; a.mlf., “Lighting the Flame of Disorder: Ayan Infighting and State intervention in Ottoman Karaferye 1758-59 (Düzensizliğin Fitilini Ateşlemek: Ayan Çatışmaları ve Osmanlı Karaferye'sinde Devlet Müdahalesi 1758-59)”, *International Journal of Turkish Studies* 8, 2002, 73-88; Antonis Anastasopoulos, Eleni Gara, “Othomanikes antilipseis peri englimatos kai timorias (Suç ve Ceza üzerine Osmanlı düşünceleri)”, *Mnimon* 21, 1999, 37-54; Eleni Gara, *Kara Ferye 1500-1650. Menschen, Lokalgesellschaft und Verwaltung in einer Osmanischen Provinz*, Viyana 2000; a.mlf., “Çuha Yeniçeriler için - Fakirler için Velençe: Selanik ile Karaferye arasındaki İşgücü Hammadde Rekabeti, 1600-1650”, Suraiya Faroqui, Randi Deguilhem (eds.), *Crafts and Craftsmen of the Middle East. Fashioning the Individual in the Muslim Mediterranean (Zanaatlar ve Ortadoğu Zanaatkarları. Müslüman Akdeniz'de İnsanları Modaya Uydurmak)* içinde, Londra, New York; I.B. Tauris, Avrupa İlim Vakfı, 2005, 121-152.

88 Bkz. K. Kambouridis, a.g.e. Kozani için ayrıca bkz. G. Salakidis, *Ta sultanika eggrapha*.

89 Kirki Georgiadou-Tsimino, “Othomanikes Piges. Eggrapha apo to Istoriko Archeio Makedonias, teli 17ou aiona. Metaphrasi kai scholiasmos (Osmanlı Kaynakları. Makedonya Tarih Arşivi'nden Belgeler, 17. yüzyılın sonu. Çeviri ve açıklamalar)”, *Istoria tis Epicheirimatikititas stin Selanik (Selanik'in Girişimcilik Tarihi)*, c. II, Selanik 2005, 308-391.

90 G. I. Salakidis, *Larisa (Yenişehir) sta mesa tou 17ou aiona, Koinoniki kai oikonomiki istoria mias valkanikis polis kai tis periochis tos me vasi ta othomanika ierodikastika eggrapha ton eton 1050-1052 (1650-1652) (17. yüzyılın ortasında Larissa-Yenişehir. 1050-1052/1650-1652 yıllarının Osmanlı Hukuk Kayıtlarına Dayanarak Balkan Şehirleri ve Bölgelerinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi)*, Selanik: Ant. Stamoulis, 2004.

91 Eleni Karantzikou, Penelope Photeinou (eds), *Ierodikeio Irakleiou. Tritos kodikas 1669/73 - 1750/67 (Herakleion'un Kadı Sicilleri. Üçüncü kodeks: 1669/73 - 1750/67)*, Elizabeth A. Zachariadou (ed.), Herakleion: Vikelaia Library, 2003.

92 Bkz. Stephanos Yerasimou'un çalışması, “Ellines tis Constantinoupolis sta mesa tou 16ou aiona (16. yüzyılın ortasında İstanbul Yunanlıları)”, *I kath'imas Anatoli* 2, 1994, 117-138.

93 Evangelia Balta, *Les vakifs de Serrès*.

deniz iletişimi, malların sirkülasyonu ve başkentin stratejisiyle ilgili araştırma hipotezleri kurmak için çok fazla çeşitlidir. Son olarak, tarihsel antropolojinin teorik şemalarını yeterli bulmayan kişiler için, şehirlerdeki gerçek yaşam üzerine yapılacak araştırmalarda kullanabilecekleri yeterli materyal vardır. Bu materyaller günlük hayatın rutinleri, korkular, savunmalar, lider sınıflar ve ulus-öncesi toplumların birlikte yaşamasıyla oluşturduğu kültürel kimlikler gibi konularla ilgilidir.

Çalışmamı yukarıda bahsedilen üç tematik birimle sınırlandırımdı çünkü bu birimlerde, şu an için küçük de olsa, Yunan Osmanlı çalışmalarına ait ürünleri görüyorum. Tabii ki, bu diğer uygulama alanlarının var olmadığı anlamına gelmiyor. Örneğin, Trakya’da Bektaşîliğin<sup>94</sup> yayılması, ikinci olarak: sorunların kökeni olan bakış açısının şartları tersine dönmüş ya da değişmiş olsa da askerî birlikler arasındaki anlaşmazlıklar ve egemen güce karşı direniş açısından hâlâ yüceltilen bu birliklerle Osmanlı otoriteleri arasındaki anlaşmazlıklar.<sup>95</sup> Son olarak ve tereddütle, diktatörlük sonrası modern Yunan tarihçiliğinin acemice yüzleşmeyi sürdürdüğü<sup>96</sup> ve yakın tarihe kadar süren 1821 yılındaki Yunan İhtilali’nin yoğun politik ve ideolojik sömürsünün yarattığı baskıcı etkenlerden sıyrılmayı başaramayan bir konu olarak Osmanlı kaynaklarının<sup>97</sup> Yunan Bağımsızlık Savaşı’na yaklaşımı. Osmanlı kaynakları Yunan İhtilali’ne egemen güç açısından ışık tutar ve bu olayı Osmanlı gerçeği çerçevesinde bir yere yerleştirir. Bu bakış açısının, modern Yunan tarihçiliği yaklaşımları açısından ve ayrıca Yunan kaynaklarının inhisari kullanımından dolayı önemi yoktur. Öte yandan, bu kaynaklar olayların tarihî altyapısı için önşartları yaratır. Bu önşartların oluşması, bu türde tarihsel problemlerle ilgili (örn. çift taraflı davranış ve mantalite bilimi) yorum geliştirmek için gereklidir.

94 E.Ch. Zeginis, *O bektasismos sti D. Thraki. Symvoli stin istoria tis diadoseos tou mousoulmanismou ston elladiko choro (Batı Trakya’da Bektaşîlik. Yunanistan’da İslam’ın yayılması sürecine katkı)*, Selanik: Balkan Araştırmaları Enstitüsü, 1988.

95 Bkz. J. Ch. Alexander, “The Klephts of the Morea: an Historical Essay (Mora’nın Yunan Savaşçıları: Tarihi Makale)”, A. Lily Macrakis, P. N. Diamandouros (ed.), *New Trends in Modern Greek Historiography (Modern Yunan Tarih yazımındaki Yeni Trendler)* içinde, The Modern Greek Studies Association in cooperation with Anatolia College (Anadolu Koleji ile Modern Yunan Araştırmaları Merkezi işbirliği), 1982, Occasional Papers 1, 31-37; a.mlf., *Brigandage...* Fakat, modern Yunan araştırmalarındaki hakim konu olan sultanlara karşı ayaklanmaları inceleyebilmek, armatolleri Osmanlı Devleti’nin bakış açısıyla da inceleyecek yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır.

96 Bkz. V. Dimitriadis, Dionysia Daskalou (eds.), *O kodikas ton thysion. Onomata kai dimevmenes periousies ton christianon agoniston tis Anatolikos Kritis kata tin Epanastasin tou 1821 (1821 yılı boyunca Kayıpların kodeksi. Doğu Girit’teki Hristiyan özgürlük savaşçıları ve müsadere edilmiş mülkleri)*, çev. V. Dimitriadis, Eleni Karantzikou, Penelope Photinou, Chrysoula Christodoulara, Herakleion, 2003. Bu değerli kaynak Herakleion arşivindeki materyallere başvurarak Girit’teki ihtilal hareketlerini araştıran N. Stavriniadis tarafından incelenmiştir. Bkz. N. Stavriniadis, *O kapetan Michalis Korakas kai oi sympolemistes tou (Kaptan Michalis Korakas ve etrafındaki savaşçılar)*, 3 c., Herakleion 1971. Ayrıca Evangelia Balta, “I othomaniki martyria ya tin epanastatimeni Karysto (Bağımsızlık Savaşı’nda Karystosla ilgili Osmanlıca bir ifade)”, *Archeio Evvoikon Meleton* 35 (2003-2004), 189-200.

97 Ch. Loukos, “I Epanastasi tou 1821. Apo kyriarcho antikeimeno erevna kai didaskalias, stin ypovathmisi kai siopi (1821 Devrimi. En çok araştırılan ve öğretilen konu önemsizleşmeye başladı)”, *IV International Conference of History, Historiography of Modern and Contemporary Greece 1833-2002 (4. Uluslararası Tarih Konferansı, Modern ve Çağdaş Yunanistan Tarih yazımı 1833-2002)*, P.M. Kitromilidis, T.E. Sklavenitis (eds.), c. 1, Atina: Neohellenik Araştırma Merkezi, 2004, 579-593.

Hem Yunan hem de yabancı Osmanlı tarihi uzmanları<sup>98</sup> tarafından bazı Yunan bölgelerinin çalışılması şüphesiz materyal bilginizi zenginleştirmiştir. Bu çalışmalar, meseleleri Osmanlı gerçeği bağlamında değerlendirerek bu meselelere yaklaşıma yeni bir boyut getirmiştir. Şarap ve zeytinyağı gibi Akdeniz ürünlerinin üretimi ve sirkülasyonunun çalışılması, Yunan Osmanlı araştırmalarının ufkunu genişletmiş ve Osmanlı tarihi uzmanları arasındaki resmî olmayan işbirliğini resmîleştirerek Yunan bölgelerinin sınırları dışına taşımıştır.<sup>99</sup>

Yunan Osmanlı araştırmalarının bazı bilim alanlarına katkısından söz ederken, bu yirmi yıllık üretimin sessiz kaldığı durumlar da ortaya çıkar. Örneğin, karmaşık bir konu olan ondokuzuncu yüzyıl<sup>100</sup> ve Anadolu Hellenizmi incelemesi Osmanlı kaynakları<sup>101</sup> kullanılarak hiç yapılmamıştır. Bu durum dolaylı olarak, Yunan Osmanlı araştırmalarının tarihsel incelemesinin şu an için Yunan bakış açısından kaynaklandığını ya da en azından bu bakış açısına güçlü bağlarla bağlı olduğunu gösterir. İyimser olmamakla birlikte, herşeyin kaçınılmaz olarak değişeceğine inanıyorum çünkü Osmanlı araştırmalarının içinde olanlar sayıca artıyorlar ve bu durum doğal olarak daha çeşitli konuların da araştırılacağı anlamına gelmektedir. Tabii ki bu sonuç, araştırmaların yüzeysellikte sonuçlanmaması ve bu alanla ilgili tartışmalar<sup>102</sup> içinde kaybolmaması şartıyla elde edilecektir. Çünkü katı düşünce süreçleri ile birincil kaynaklardan elde edilen bilginin tarihsel analizine vakıf olabilmek gibi iki durumun birleşebilmesi, sadece metodolojik bir ideal değildir. Bu aynı zamanda bilgi sunmayı amaçlayan bir konumda olmanın en öncelikli şartıdır.

### Kaynakça

Adanır, F., “Balkan historiography related to the Ottoman Empire since 1945”, K. H. Karpat (ed.), *Ottoman Past and Today's Turkey* içinde, E. J. Brill 2000, 236-252.

- 98 Uluslararası Osmanlı araştırmalarının tarihyazımı ürünlerinin incelenmesi, Yunanistan için ayrı bir bölüm oluşturmayı gerektirir. Gelecek çalışmalardan biri, bu tarihyazımı ürünlerinin kategorizasyonuna odaklanacaktır.
- 99 *Elia kai ladi stin Anatoliki Mesogeio* adlı kitapta Osmanlı döneminde zeytin yetiştiriciliği ve zeytin toplama bölümü. *Apo tin proistoria sti viomichaniki epochi (Tarih öncesi zamanlardan endüstri çağına Doğu Akdeniz'de zeytin ağacı ve zeytin yağı)*, Piraeus Bank Grup Kültür Vakfı, baskıda), Türk Osmanlı uzmanlarıyla (Mehmet Cenç, Gülden Sarıyıldız, Zeki Arkan, Fikret Yılmaz vd.) işbirliği içinde yazılmıştır.
- 100 Bu konuyla ilgili olarak bkz. Evangelia Balta, “Oi othomanikes spoudes sti neoelliniki istoriographia (Modern Yunan Tarihyazımında Osmanlı Tarihi)”, *IV Uluslararası Tarih Konferansı, Modern ve Çağdaş Yunanistan Tarihyazımı, 1833-2002*, P.M. Kitromilidis, T.E. Sklavenitis (eds.), c. 1, Atina: Neohelenik Araştırma Merkezi, 2004, 269-270.
- 101 Anadolu Hellenizmi çalışmaları, Yunan ve Batı kaynaklarına odaklanmayı sürdürür. Sp. Vryonis'in çalışması bir istisnadır: *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century (Anadolu'da Ortaçağ Hellenizminin Gerilemesi ve 11. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar İslamlaştırma Süreci)*, Berkeley, Los Angeles, Londra: California University Press, 1971, Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklara dayanarak.
- 102 Ph. Iliou, *IV. Uluslararası Tarihyazımı Konferansı*'nda şöyle der: “Tarihçinin olaylara bakışında ve incelemesinde iki yol izlemesi konusunda eksik olan nedir? Eğer ortak çalışmıyor, ortaklaşa araştırma yapmıyorsanız tarihselliği ve uygun zaman hissini tamamen kaybedersiniz. Bu bakış açısından bir genişleme söz konusudur fakat aynı zamanda bu açış tarihyazımı alanını baltalamaktadır.” Bkz. S. I. Asdrachas- Ph. Iliou, *a.g.e.*, 426.

- Ahrweiler, Hélène, "Une lettre en grec du sultan Bayezid II (1481-1512)", *Turcica* 1, 1969, 150-160.
- Alexander, (Alexandropoulos) J. Ch., "Some aspects of the strife among the Moreot Christian Notables, 1789-1816", *Epetiris Etaireias Stereoelladikon Meleton* 5, 1974-75, 473-504.
- \_\_\_\_\_, "Dyo othomanika katasticha tou Moria, 1460-1463. Eidiseis ya ton nahiye tis Arkadias (Mora ile ilgili iki Osmanlıca kayıt, 1460-1463. Arkadiya Nahiyesiyle ilgili bilgi)", *I Conference of Messenian Studies, Kalamata 2-4 December 1977*, Atina: Mora Yarımadası Araştırmaları Grubu, 1978, 399-407.
- \_\_\_\_\_, "The Klephts of the Morea: an Historical Essay", A. Lily Macrakis, P. N. Diamandouros (eds.), *New Trends in Modern Greek Historiography, The Modern Greek Studies Association in cooperation with Anatolia College içinde*, 1982, Occasional Papers 1, 31-37.
- \_\_\_\_\_, "The Monasteries of the Meteora during the first two Centuries of Ottoman Rule", *Akten II/2: XVI. Internationaler Byzantinistenkongress: Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 32/2, 1982, 95-102.
- \_\_\_\_\_, *Brigandage and Public Order in the Morea 1685-1806*, Atina 1985.
- \_\_\_\_\_, *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, circa 1500-circa 1600*, Atina 1985.
- \_\_\_\_\_, "The Lord giveth and the Lord taken away: Athos and the Confiscation Affair of 1568-1569", *Mount Athos in the 14<sup>th</sup>-16<sup>th</sup> Centuries*, (Athonika Symmeikta 4), Atina: I.B.E./E.I.E., 1997, 149-200.
- Anastasopoulos, A., "Imperial Institutions and Local Communities: Ottoman Karaferye, 1758-1774", Yayınlanmamış Doktora tezi, University of Cambridge 1998.
- \_\_\_\_\_, "Lighting the Flame of Disorder: Ayan infighting and State intervention in Ottoman Karaferye, 1758-59", *International Journal of Turkish Studies* 8, 2002, 73-88.
- Anastasopoulos, A. - Gara, Eleni, "Othomanikes antilipseis peri englimatos kai timorias (Osmanlı suç ve ceza tasavvuru)", *Mnimon* 21, 1999, 37-54.
- Anastassiadou, Meropi, "Artisans juifs à Salonique au début des Tanzimat", *Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée* 66, 1992/4, 65-72.
- \_\_\_\_\_, "Les inventaires après-décès de Salonique à la fin du XIX<sup>e</sup> siècle: source pour l'étude d'une société au seuil de la modernisation", *Turcica* 25, 1993, 97-135.
- \_\_\_\_\_, "Yanni, Nikola, Lifter et des autres... Le profil démographique et socio-professionnel de la population orthodoxe de Salonique à la veille des Tanzimat", *Südost-Forschungen* 53, 1994, 73-130.
- \_\_\_\_\_, *Salonique 1830-1912. Une ville ottomane à l'âge des réformes*, Leiden: E. J. Brill, 1997.
- Andreadis, A. M., "L'administration financière de la Grèce sous la domination turque", Paris: Ernest Leroux, 1910, *Revue des études grecques* (XXIII/102, 1910)'in eki.
- Antonoula, Ismini, "Archeio Avraam Papazoglou (Avraam Papazoglou Arşivi)", *Ta nea tou E.L.I.A.* 50, Ocak-Mart 1998, 17-18.

- Asdrachas, Sp. I., “Aux Balkans du XV<sup>e</sup> siècle: producteurs directs et marche”, *Etudes Balkaniques* 6/3, 1970, 36-69.
- , *Michanismoï tis agrotikis istorias stin tourkokratia (15-17 aionas) (Osmanlı Dönemindeki Kırsal Tarihin Mekanizmaları (15.-17. Yüzyıllar))*, Atina: Themelio, 1978.
- , “Problems of Economic History of the Period of Ottoman Domination of Greece”, *Journal of Greek Diaspora* 6/2, 1979, 5-37.
- , *Oikonomiki domi ton Valkanikon choron, 15os-19os aionas (Balkan Topraklarının Ekonomik Yapısı (15.-19. yüzyıllar))*, giriş - metinlerin seçimi: Sp. Asdrachas, Atina: Melissa, 1979.
- , “Quelques aspects des économies villageoises au début du IX<sup>e</sup> siècle: fiscalité et rentes foncières”, *Epitheorisi Koinonikon Erevnon* (special issue: *Aspects du changement social dans la campagne grecque*), Atina 1981, 158-179.
- , “Le surplus rural dans les régions de la Méditerranée orientale: les mécanismes”, *Actes du II<sup>e</sup> Colloque International d'Histoire (Athènes, 18-25 septembre 1983), Économies méditerranéennes Équilibres et intercommunications, XIII<sup>e</sup>-XIX<sup>e</sup> siècles, c. II*, Athènes, Fondation de la Recherche Scientifique, 1986, 29-57.
- Asdrachas, S., “Phorologikes kai perioristikes leitourgies ton koinotiton stin Tourkokratia (Osmanlı dönemindeki halkların vergilendirilmesi ve uygulanan kısıtlayıcı fonksiyonlar)”, *Ta Istorika* 5, June 1986, 45-62.
- , “Gaioprosodos kai ypochreotikos exchrimatismos ton agrotikon oikonomion (Arazi gelirleri ve kırsal ekonominin zorunlu tekelleştirilmeleri)”, a.mlf., *Elliniki koinonia kai oikonomia 18os kai 19os ai. (Ypotheseis kai proseggiseis) (Yunan Toplumu ve Ekonomisi, 18. ve 19. Yüzyıllar (Hipotezler ve Yaklaşımlar))* içinde, Atina: Ermis, 1988, 79-144.
- , “Nisiotikes koinotites: oi phorologikes leitourgies (Ada halkları: vergilendirme fonksiyonları)”, *Ta Istorika* 8, June 1988, 229-258; 9, Aralık 1988, 229-258.
- , “Apo tin anagi tis istorias stin anagi diamorphosis istorikon (Tarihin gereksinimlerinden tarihçiler oluşturma gereksinimine)”, a.mlf. *Scholia* içinde, Atina: İskenderiye, 1993, 15-24.
- , “Ti einai i “Thessaloniki” tou Nikou Svoronou? (Nikos Svoronos’un “Selanik”i nedir?)”, a.mlf., *Patridographimata (Anayurdun Tarihi)* içinde, Giriş: S. Ch. Sklavenitis, Atina: Etaireia Leukadikon Meleton 2003, 277-297.
- , “Zitimata oikonomikis istorias tis Tourkokratias (Osmanlı Döneminde ekonomi tarihi meseleleri)”, a.mlf., *Zitimata Istorias (Tarih Meseleleri)*, Atina: Themelio, t.s., 27-40.
- Asdrachas, S. et al., *Elliniki oikonomiki istoria, 15os-19os aionas (Yunan Ekonomi Tarihi, 15.-19. Yüzyıllar)*, c. 1, Atina: Piraeus Bank Grup Kültür Vakfı, 2003.
- Athanasios, Komninos Ypsilantis, *Ta meta tin Alosin, (1453-1788), ek cheirographou anekdotou tis Ieras Monis tou Sina ekdidontas Archimandritou Germanou Aphthonidou, Sinaitou (İstanbul’un Fethinden Sonra, (1453-1788), Yüksek Rütbeli Papaz Germanos Aphthonidos tarafından yayınlanan Kutsal Sinaya Manastırı’nın yayınlanmamış bir elyazısından, Sinaya dilinde)*, İstanbul 1870.

- Balta, Evangelia, *L'Eubée à la fin du XV<sup>e</sup> siècle. Économie et Population. Les registres de l'année 1474*, Athènes 1989.
- , *Les vakıfs de Serrès et de sa région (XV<sup>e</sup> et XVI<sup>e</sup> s.)*, *Un premier inventaire, traduit par Edith Karagiannis*, Athènes: Centre de Recherches Néo-helléniques, 1995.
- , “Archives Ottomanes en Grèce. Perspectives de la recherche”, a.mlf., *Problèmes et approches de l'histoire ottomane. Un itinéraire scientifique de Kayseri à Eğriboz* içinde, *Analecta Isisiana XXVIII*, Istanbul : Les éditions Isis, 1997, 259-275.
- , “Le rôle de l'institution communautaire dans la repartition verticale de l'impôt: l'exemple de Santorin au XVIII<sup>e</sup> siècle”, a.mlf., *Problèmes et approches de l'histoire ottomane. Un itinéraire scientifique de Kayseri à Eğriboz*, Istanbul 1997, 97-109.
- , “Landed Property of the Monasteries on Athos Peninsula and its Taxation in 1764”, a.mlf., *Peuple et Production. Pour une interprétation des sources ottomanes* içinde. *Analecta Isisiana XLI*, Istanbul: Les éditions Isis, 1999, 179-207.
- , *Ottoman Studies and Archives in Greece*, *Analecta Isisiana LXX*, Istanbul: Isis Yayınları, 2003.
- , “I othomaniki martyria ya tin epanastatimeni Karysto (Bağımsızlık Mücadelesi Dönemindeki Karystos ile ilgili Osmanlıca Beyan)”, *Archeio Evvoikon Meleton* 35, 2003-2004, 189-200.
- , “Ottoman Studies in Modern Greek Historiography”, *Kaf Dağının Ötesine Varmak, Günay Kut onuruna armağan olarak. Meslektaşları ve öğrencileri tarafından sunulan makaleler* içinde, konuk ed. Zehra Toska, *Journal of Turkish Studies* 28/1, 2004, 9-16.
- , “Açıl Susam, açıl”, *Journal of Ottoman Studies / Osmanlı Araştırmaları* 19, 1999, 87-164.
- Balta, Evangelia - Spiliotopoulou, Maria, “Eggeia phorologia kai phorologiki apaitisi sti Santorini ton 17o aiona (17. Yüzyılda Santorini’de Arazi Vergilendirmesi ve Talepleri)”, *Mnemon* 18, 1996, 109-142.
- Belia, Eleni, “Mnimi Apostolou Bakalopoulou. Prosopiki martyria (Apostolos Vakalopoulos’un Derlemesi. Şahsi Beyan)”, *Deltio Kentou Ereunis tis Istorias tou Neoterou Ellinismou*, c. 2, 2000, 333-342.
- Bombaci, A., “Nuovi firmani greci di Mahometto II”, *Byzantinische Zeitschrift* 47, 1954, 298-319.
- Chamoudopoulos, M. - Chamoudopoulos, Ch., *Istoria tis Othomanikis Aftokratorias (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi)*, Smyrna 1874.
- Chaviaras, D., “Soultanika fermania peri ton pronomion tis nisou Symis kai ton loipon Notion Sporadon (Simi Adası’nın ve diğer Güney Ege Adalarının İmtiyazlarıyla İlgili Fermanlar)”, *Deltion Istorikis kai Ethnologikis Etaireias Ellados* 6, 1902-1906, 321-350.
- Darling, Linda, *Revenue-Raising and Legitimacy. Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660*, Leiden, E. J. Brill, 1996.
- Detorakis, Th.E., “Nikolaos Stavriniadis (1895-1987)”, *Kritika Chronika* 28-29, 1988-1989, 387-391.

- Dimadis, K. A. et all. (eds.), *Balkaniki Vivliographia - Balkan Bibliography*, c. 1-6, Selanik: Balkan Araştırmaları Enstitüsü, 1974-1977.
- Dimitriadis, V., *I kentriki kai dytiki Makedonia kata ton Evliya Çelebi*, (Evliya Çelebi'ye göre Orta ve Batı Makedonya) (Giriş - Çeviri - Yorum), Selanik 1973.
- , “O kanunnâme kai oi christianou katoikoi tis Thessalonikis, gyro sta 1525 (Selanik Kanunnamesi ve Selanik'teki Hristiyan Halkı, yaklaşık 1525)”, *Makedonika* 19, 1979, 328-376.
- , “Phorologikes katigories ton chorion tis Thessalonikis kata tin tourkokratia (Osmanlı yönetimi boyunca Selanik köylerinin vergilendirme kategorileri)”, *Makedonika* 20, 1980, 375-462.
- , “Problems of land-owning and population in the area of Gazi Evrenos Bey's wakf”, *Balkan Studies* 22/1, 1981, 43-57.
- , “Ta tourkika archeia tou Istorikou Archeiou Makedonias kai I simasia tous ya tin istoria tis Tourkokratias (Makedonya Tarih Arşivi'nin Türkçe arşivleri ve bu arşivlerin Türk egemenlik tarihindeki önemi)”, A. Lily Makrakis, P. Nikiforos Diamandouros (eds.), *New Trends in Modern Greek Historiography with an Introduction by W. McGrew* içinde, The Modern Greek Studies Association (Occasional Papers 1), 1982.
- , *Topographia tis Thessalonikis kata tin epochi tis tourkokratias, 1430-1912* (Türk Yönetimi Süresince Selanik Topoğrafyası, 1430-1912), Selanik: Makedonya Araştırmaları Enstitüsü, 1983.
- , “Ottoman Chalkidiki: an area in transition”, A. Bryer - H. Lowry (eds.), *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society* içinde, Birmingham - Dumbarton Oaks 1986, 39-50.
- , “Ottoman Archive Materials in Greece”, *Die Staaten Südosteuropas und die Osmanen* içinde, (ed.) Hans Georg Maier, München 1989, 179-185.
- , “Athonite Documents and the Ottoman Occupation”, *Mount Athos in the 14<sup>th</sup>-16<sup>th</sup> Centuries*, (Athonika Symmeikta 4), Atina: I.B.E./E.I.E., 1997, 41-67.
- , *I Thessaloniki tis parakmis. I elliniki koinotita tis Thessalonikis kata tin dekaetia tou 1830 me vasi ena othomaniko katasticho apographis plithysmou* (Düşüşteki Selanik. 1830'larda Selanik'te yaşayan Yunan Halkı, Osmanlı nüfus sayımı kayıtlarına dayanarak), Herakleion 1997.
- Dimitriadis, V. - Daskalou, Dionysia (eds.), *O kodikas ton thysion. Onomata kai dimevmenes periousies ton christianon agoniston tis Anatolikis Kritis kata tin Epastasin tou 1821* (Verilen zararların kodeksi. 1821 İhtilali Boyunca Doğu Girit'in Hristiyan özgürlük savaşçılarının adları ve müsadere edilmiş malları), çev. V. Dimitriadis, Eleni Karantzikou, Penelope Photeinou, Chrysoula Christodoulara, Herakleion, 2003.
- Dimitropoulos, D., *I Mykonos ton 17o aiona. Gaioktitikes scheseis kai oikonomikes synallages* (17. yüzyılda Mikonos. Arazi mülkiyeti ilişkileri ve mali işlemler), Atina 1997.
- Evangelidis, T., *Istoria tis Othomanikis Aftokratorias* (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi), 2 c., Atina 1894.

- Faroqui, Suraiya, *Approaching Ottoman History. An Introduction to the Sources*, Cambridge University Press, 1999.
- Gara, Eleni, *Kara Ferye 1500-1650. Menschen, Lokalgesellschaft und Verwaltung in einer Osmanischen Provinz*, Yayınlanmamış Doktora tezi, Wien 2000.
- , “Çuha for the Janissaries - Velençe for the Poor: Competition for Raw Material and Workforce between Salonica and Veria, 1600-1650”, Suraiya Faroqui, Randi Deguilhem (eds.), *Crafts and Craftsmen of the Middle East. Fashioning the Individual in the Muslim Mediterranean* içinde, London, New York: I.B. Tauris-European Science Foundation, 2005, 121-152.
- Gedeon M., *Episima grammata tourkika anapheromena eis ta ekklesiastical imon dikaia* (Ekümenik Haklarla ilgili Resmî Türkçe Mektuplar), İstanbul 1910.
- , “Grammata peri monis Prodromou ellinika (1499-1614) kai tourkika firmania tou Mehmet Porthitou (Prodromos Manastırı’yla ilgili Mektuplar, Yunanistan (1499-1614), ve Fatih Sultan Mehmed’in Türkçe Mektupları)”, *Archeion Ekklesiastikis Istorias*, c. I, 3. fasikül, İstanbul 1911, 388-397.
- Georgiadi, Kirki, “To pyritidopoieio sto Gredmborio Thessalonikis (Grademborio’daki Barut Fabrikası, Selanik)”, *Mnimon* 13, 1991, 103-120.
- Georgiadou-Tsimino, Kirki, “Othomanikes Piges. Eggrapha apo to Istoriko Archeio Makedonias, teli 17ou aiona. Metaphrasi kai scholiasmos (Osmanlı Kaynakları. Makedonya Tarih Arşivi’nden Belgeler, 17.yüzyılın sonu. Çeviri ve Yorum)”, *Istoria tis Epicheirimatikotitas stin Thessaloniki (Selanik’teki Girişimcilik Tarihi)*, c. II, Selanik 2005, 308-391.
- Georgiou, Angeliki - Eleni Karanastasi - Evangelia Balta, “Ambelones kai krasia stin Epanomi. I othomaniki apographi tou 1907 (Epanomi’de Üzüm Bağları ve Şarap. 1907 Osmanlı Nüfus Sayımı)”, *Oion istoro III: T’ambelanthismata* (ed. G.A. Pikoulas) içinde, Atina: Yerovasileiou Estate- Epanomi Selanik, 2004, 129-191.
- Gouloulis, S., *Ta aphierotiria ton Turahanidon. I elliniki metaphrasi (Turahan Ailesinin Vakıflarının Belgeleri. Yunanca Çeviri)*, Larisa 2004.
- Green, Molly, *A Shared World. Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean*, Princeton: New Jersey, Princeton University Yayınları, 2000.
- Hadjiiosif, Ch., “To ergo tou Nikou Svoronou kai I elliniki istoriografia. Peninta xronia apokliseon kai sygliseon (Nikos Svoronos’un tüm eserleri ve Yunan tarih yazıcılığı. Elli yıllık ayrıntılar ve birleşmeler)”, *Synchrone Themata* 38, Mayıs 1989, 24-33.
- Hatzidimitriou, C., “From Paparrigopoulos to Vacalopoulos: Modern Greek Historiography on the Ottoman Period”, A. Lily Macrakis - P. N. Diamandouros (eds.), *New Trends in Modern Greek Historiography*, Hanover, N.H., 1982, 13-23.
- Hidiroglou, P., *Das religiöse Leben auf Kreta nach Ewlija Çelebi*, Leiden: E. J. Brill, 1969.
- , *Symvoli stin Elliniki Tourkologia (Yunan Türk Araştırmalarına Katkı)*, c. I, Atina: Irodotos, 1990.
- Hronografia tis Ipeirou, syntetagmeni ypo P.A.P. (Epirus kayıtları, P.A.P. tarafından*

- derlenmiştir), 2 c., Atina: S.K. Yayınevi, Vlastos, 1856 (yeni baskı, Atina: I. Rizos, 1969).
- Iorga, N., *Byzance après Byzance. Contribution de l'histoire de la vie byzantine*, Bucarest: Institut d'Etudes Byzantines, 1935.
- İnalçık, H., "Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları. I-Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", *XIII-Türk Tarih Kongresi (Ankara, 4-8 Ekim 1999)*, Kongreye Sunulan Bildiriler, I. c.
- Jennings R. C., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York, London: New York University Press, 1993.
- Kambouridis, K., "Oi kodikes tou Ierodikeiou Larisas-Phanariou. Yenisehir-Fenar ton chronon 1073-89/1662-1678) (Yenişehir-Fener'in 1073-89/1662-1678 yıllarına ait kadı sicilleri)", Yayınlanmamış Doktora tezi, Selanik: Selanik Aristo Üniversitesi, 2002.
- Kambouroglou, D., *Mnimeia tis istorias ton Athinon (Atina Tarihi Anıtları)*, c. I-III, Atina 1889-1890.
- Karantzikou, Eleni - Photeinou, Penelope (eds.), *Ierodikeio Irakleiou. Tritos kodikas 1669/73 - 1750/67 (Herakleion Kadı Sicilleri. Üçüncü kodeks: 1669/73 - 1750/67)*, Elizabeth A. Zachariadou (ed.), Herakleion: Vikelaia Kütüphanesi, 2003.
- Karolidis, P., *Istoria tis Ellados met'eikonon, apo tis ypo ton Othomanon aloseos tis Constantinoupoleos (1453) mechri tis vaseleias tou Georgiou tou A' (Örneklerle Yunan Tarihi, Osmanlıların İstanbul'u Fethinden (1453) I. George'un hükümdarlığına kadar)*, Atina: Eleftheroudakis, 1925.
- Kasdagli, Aglaia, *Land and Marriage Settlements in the Aegean. A Case Study of Seventeenth-Century Naxos*, Venice 1999.
- Kermeli, Evgenia, "The confiscation and repossession of monastic properties in Mount Athos and Patmos Monasteries, 1568-1570", *Bulgarian Historian Review* 28/3-4, 2002, 39-53.
- Kokolakis, M., "Dimographikes exelixeis stin Ipeiro, 1830-1910 (Demographic developments in Epirus, 1830-1910)", *Istor* 6, 1993, 121-142
- , *To ystero yanniotiko pasaliki. Horos, dioikisi kai plithismos stin Tourkokratoumeni Ipeiro, 1820-1913 (Yanya'daki son dönemlerdeki paşalık. Mekan, yönetim, Türk yönetimi altındaki Epir'deki nüfus, 1820-1913)*, Atina: Neohellenik Araştırmalar Merkezi, 2003.
- Kolonas V., "I ektos ton teichon epektasi tis Thessalonikis. Eikonographia tis synoikias Hamidie (1885-1912) (Selanik'in şehir sınırları dışına taşması. Hamidiye bölgesinin resimlemeleri (1885-1912))", Doktora tezi, Selanik Aristo Üniversitesi Mimarlık Okulu, 1991.
- Kolovos, I.A., "Chorikoi kai monachoi stin othomaniki Chalkidiki, 15os-16os aiones. Opseis tis oikonomikis kai koinonikis zois stin ypaithro kai i moni Xiropotamou (Osmanlı Halkidiki'indeki köylüler ve keşişler. Kırsal bölgelerdeki ekonomik ve sosyal hayatın çeşitli yönleri ve Xiropotamos Manastırı)", 3 c., Yayınlanmamış Doktora tezi, Selanik 2000.

- Konortas, P., *Othomanikes theoriseis ya to oikoumeniko Patriarcheio. Bertia ya tous prokathimenos tis Megalis Ekklisias (17os-arches 20ou aiona) (Ekümenik Patrikhane'nin Osmanlı ile ilgili Görüşleri. Büyük Kilise'nin başpiskoposlarıyla ilgili Beratlar, 17.Yüzyıl- 20. Yüzyılın başları)*, Atina: İskenderiye, 1998.
- Kotzageorgis, Ph.P., *I athoniki moni Agiou Pavlou kata tin othomaniki periodo (Osmanlı Döneminde Athos Dağı'ndaki St Paul Manastırı)*, Selanik: University Studio Press, 2002.
- Koumanoudis, St., *Synagogi neon lexeon ypo ton logion plastheison apo tis aloseos mechri ton kath'imas chronon (İstanbul'un fethinden bugüne edebiyatçıların oluşturdukları yeni kelimeler)*, K. Th. Dimaras'ın önsözüyle yeni baskı, Atina 1980.
- Kremmydas, V., *Oi sapounopoies tis Kritis sto 18o aiona (18. Yüzyılda Girit'deki Sabun Fabrikaları)*, Atina 1974.
- Kremos, G., *Phokika. Istoría tis en Phokidi monis tou Osiou Louka (Phocian (Fokida dilinde) muhtelif belgeler. Phocis'deki Hosios Loukas Manastırı'nın Tarihi)*, c. III, Atina 1880.
- Laiou, Sophia N., *I Samos kata tin othomaniki periodo. Ptyches tou koinonikou kai oikonomikou viou, 16os-18os ai. (Osmanlı Döneminde Sisam. Sosyal ve Ekonomik Yaşamın Yönleri, yaklaşık 16.-19. Yüzyıllar)*, Selanik: University Studio Press, 2002.
- Lambros, S., "Ellinika eggrapha en to archeio tis Venetias en ois kai eggrapha Tourkon archonton ellinisti meta kai parekdromis peri tou onomatos tou Moreos (*Venedik arşivindeki Yunanca belgeler, bu belgelerin arasında Yunanistan'daki Türk otoritelerinin Yunanca yazılmış belgeleri de vardır. Bu belgelerin içinde ilk kez Mora adına rastlanmıştır*)", *Deltion Istorikis kai Ethnologikis Etaireias* 4, 1892, 634-652.
- , "Ellinika dimosia grammata tou soultanou Bayazid II (Sultan II. Bayezid'in Yunanca İçtimai Mektupları)", *Neos Ellinomnimon* 5, 1908, 155-189.
- Lazari, Sevasti, "Économies et sociétés des îles de la mer Égée pendant l' occupation ottomane. Le cas de Mykonos", Yayınlanmamış Doktora tezi, Université Paris I, Paris 1989.
- Le Goff, J., "L'appétit de l'histoire", Pierre Nora (ed.), *Essais d'ego-histoire* içinde, Paris, Gallimard, 1987.
- Lemerle, P. - Wittek, P., "Recherches sur l'histoire et le statut des monastères athonites sous la domination turque. Part I, Trois documents du monastère de Kutlumas", *Archives d'Histoire du Droit Oriental* 3, 947, 411-472.
- Liakos, A., "Pros episkevin olomeleias kai enotitos. I domisi tou ethnikou chronou (Birlik ve beraberliğin tamirine doğru. Ulusal zamanın yapılandırılması)", *Symposium in memory of K.Th. Dimaras*, Atina: Neohelenik Araştırma Merkezi, 1994.
- Liata, Eftychia, *I Seriphos kata tin Tourkokratia (17os-19os ai.) (Osmanlı Döneminde Serifos Adası, yaklaşık 17.-19. Yüzyıllar)*, Atina 1987.
- Loukos, Ch., "I Epanastasi tou 1821. Apo kyriarcho antikeimeno erevnas kai didaskalias, stin ypovathmisi kai siopi (1821 İhtilali. Dominant araştırma ve öğretme konusundan düşüşe ve sessizliğe geçiş)", *IV International Conference of His-*

- tory, *Historiography of Modern and Contemporary Greece, 1833-2002*, P.M. Kitromilidis, T.E. Sklavenitis (eds.), c. 1, Atina: Neohelenik Araştırma Merkezi, 2004, 579-593.
- Loupis, D., “To odoiporoiko tou Evliya Çelebi i oi vivliographikes peripeteies mias perigisis (Evliya Çelebi’nin güzergâhı ya da bir seyahatin bibliyografik maceraları)”, *I kath’imas Anatoli* 3, 1996, 173-185.
- Lowry, Heath W., “The Ottoman Tahrîr Defterleri as a Source for Social and Economic History: Pitfalls and Limitations”, a.mlf., *Studies in Defterology. Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries* içinde, İstanbul: Isis Yayınları, 1992.
- , “The State of the Field: A Retrospective Overview and Assessment of Ottoman Studies in the United States of America and Canada, 1949-1999”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, I. c.*, Ankara 2002, 1-59.
- Mavropoulos, Ch.V., *Tourkika eggrapha aphoronta tin istorian tis Chiou, exedothisan dapani tou Dimou Chiou (Sakız Belediyesi’nin adına yayınlanan Sakız tarihleriyle ilgili Türkçe belgeler)*, Atina: P.A. Petrakos’un baskı makinesinde, 1920.
- Miklosich, F.- Müller, J., *Acta et diplomata Graeca*, c. III, Vienna 1865.
- Moschovakis, N. G., *To en Elladi dimosion dikaion epi tourkokratias (Osmanlı Yönetimi Süresince Yunanistan’daki Medeni Kanun)*, Atina 1882 (fotoğraflı yeni baskı, Atina 1973).
- Mutafchieva, Vera, *Agrarnite otnoshenija v osmanskata imperija prez XV-XVI v.*, Sofia: Balgarska Akademija na naukite, 1962.
- Öz, M., “Agriculture in the Ottoman Classical Period”, (ed.) Kemal Çiçek, *The Great Ottoman-Turkish Civilisation*, c. II, Ankara: Yeni Türkiye, 2000, 32-40.
- , “XVI. Yüzyılda Anadolu’da Tarımda Verimlik Problemi”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 2002, 1643-1651.
- Pantazopoulos, N., “Koinotikos vios eis tin Thessalomagnesian epi Tourkokratias (Osmanlı İdaresi Altındaki Tesalya ve Manisa’daki Toplum Yaşamı)”, *Epistimoniki Epetiris Sxolis Nomikon - Oikonomikon Epistimon*, c. 14/3, 1967, 351-445.
- Papazoglou, A., “Deka eggrapha tou Othomanikou Archeiou (Osmanlı Arşivlerinden On Belge)”, *Ellinika* 11, 1939, 135-150.
- , “I Eptanisiaki Politeia sta Archeia tou othomanikou kratous (Osmanlı Devleti Arşivlerindeki Septinsular (Yedi Ada) Cumhuriyeti)”, *Nea Estia* 25, 1939, 807-813.
- Papoulia, Basileke, *Ursprung und Wesen der “Knabenlese” im osmanischen Reich*, Südosteuropäische Arbeiten 59, Münih 1963.
- Patrinelis, Ch., “To Agion Oros (Athos Dağı)”, *Istoria tou Ellinikou Ethnous*, c. 10, Atina: Ekdotiki Athinon 1974.
- Petropoulos, J., “The Modern Greek State and the Greek Past”, Speros Vryonis (ed.), *The “Past” in Medieval and Modern Greek Culture* içinde, Malibu: Undena Publications 1978, (*Byzantina kai Metabyzantina*, c. 1), 163-176.

- Petropoulou, Ioanna, "Istoriographikes prosengiseis tou othomanikou parelthontos stin Christianiki Anatoli, 19os aionas. Mia deigmatolipsia (Doğu Hristiyan Dünyasında Osmanlı Tarihine Historiografik Yaklaşımlar, 19. Yüzyıl. Bir örnek)", *Mnimon* 23, 2001, 269-295.
- \_\_\_\_\_, "O ekdimokratismos tis graphis (Yazının Demokratikleştirilmesi)", *IV International Congress of History, Historiography of Modern and Contemporary Greece*, c. II, (eds.) P. M. Kitromilides - T. E. Sklavenitis, Atina 2004.
- Pharmakidis, E., *I Larisa. Apo ton mythologikon chronon mechri tis prosartiseos aftis eis tin Ellada (1881) (Yenişehir. Mitolojik zamanlardan Yunanistan'a ilhakına kadar: 1881)*, Volos 1926.
- Sakellariou, M.V., *I Peloponnisos kata tin defteran Tourkokratian (1715-1821) (Osmanlı Yönetiminin İkinci Döneminde Mora Yarımadası, 1715-1821)*, Atina 1939, (fotokopi yeni baskı, Atina: Ermis, 1978).
- Salakidis, G., *Sultansurkunden des Athos-Klosters Vatopedi aus der Zeit Bayezid II. und Selim I*, Selanik: Institute for Balkan Studies, 1995.
- \_\_\_\_\_, *Larisa (Yenişehir) sta mesa tou 17ou aiona, Koinoniki kai oikonomiki istoria mias valkanikis polis kai tis periochis tos me vasi ta othomanika ierodikastika eggrapha ton eton 1050-1052 (1650-1652) (17. Yüzyılın Ortasında Larissa-Yenişehir. 1050-1052/ 1650-1652 yılları Osmanlı Hukuki Kayıtlarına Dayanan Balkan Şehri ve Bölgesinin Sosyal ve Ekonomik Tarihi)*, Selanik: Ant. Stamoulis, 2004.
- \_\_\_\_\_, *Ta soultanika eggrapha tis Dimotikis Vivliothikis tis Kozanis (1721-1909) (Kozani Belediye Kütüphanesindeki Sultana ait Belgeler (1721-1909))*, Kozani 2004.
- Sathas, K., *Tourkokratoumeni Ellas. Istorikon Dokimion peri ton pros anatinaxin tou othomanikou zygu epanastaseon tou ellinikou ethnous (1453-1821) (Osmanlı İdaresindeki Yunanistan. Osmanlı boyunduruğundan kurtulmak için Yunan ulusunun ihtilalleriyle ilgili tarihî makale, 1453-1821)*, Atina 1869.
- Smyrnakis, G., *To Agion Oros (Kutsal Dağ)*, Atina 1903 (yeni baskı, Karyes 1988).
- Soullidis, N., *Tarih-i osmanî..., Dersaadet 1874* (Karamanli kitabı).
- Spiliotopoulou, Maria, "I Santorini stin tourkokratia. Koinonikes kai oikonomikes praktikes sto plaisio tis oikogeneias (Osmanlı Dönemindeki Santorini. Aile bağlamında sosyal ve ekonomik uygulamalar)", Yayınlanmamış doktora tezi Rethymnon: Girit Üniversitesi, 2005.
- Stamatiadis, E.I., *Samiaka, itoi Istoría tis nisou Samou apo ton panarchaion chronon mechri ton kath'imas (Sisam dilinde muhtelif belgeler, yani eski tarihlerden bugünlere kadar Sisam Adası Tarihi)*, c. 5, Sisam: Prenslik baskı makinesi, 1887, 657-703.
- Stavrakis, N., *Statistiki tou plithismou tis Kritis meta diaforon geografikon, istorikon, arhaiologikon, ekklesiastikon k.t.l. eidiseon peri tis nisou (Adadaki çeşitli coğrafî, tarihî, arkeolojik ve kiliseyle ilgili bilgilerle birlikte Girit Adası nüfusunun istatistikleri)*, Atina: Paliggenesia Press I. Aggelopoulos, 1890 (yeni baskı, Notis Karavias, 1978).
- Stavrinidis, N., "Anekdotika eggrapha tis tourkokratias en Kriti ton eton 1684-1686 (1684-1686 yıllarındaki Girit'te Osmanlı döneminde yayınlanmamış belgeler)", *Kritika Chronika* 2, 1948, 320-348.

- \_\_\_\_, “Anekdotia eggrapha tis tourkokratias en Kriti. Pente eggrapha ton proton meta tin alosin chronon (Girit’de Osmanlı döneminde yayınlanmamış belgeler. Fetihten sonraki ilk yıllara ait beş belge)”, *Kritika Chronika* 2, 1948, 153-166.
- \_\_\_\_, “Anekdotia eggrapha tis tourkoratias en Kriti. Dyo eggrapha rythmistika tou meta tin alosin tis Kritis phorologikou systimatos (Girit’de Osmanlı döneminde yayınlanmamış belgeler. Grit’in düşüşünden sonra vergilendirme sistemini düzenleyen iki belge)”, *Kritika Chronika* 1, 1947, 84-122.
- \_\_\_\_, “Symvoli eis tin istorian ton Sphakion, 1645-1770 (Sphakia tarihine katkı (1645-1770)”, *Kritika Chronika* 9, 1956, 213-333.
- \_\_\_\_, *Metaphraseis tourkikon istorikon eggraphon aphoronton eis tin istorian tis Kritis (Girit Tarihiyle İlgili Türkçe Belgeler Çevirisi)*, c. I (H 1067-1082/1657-1672), Girit, Herakleion 1975; c. II (H 1083-1105/1672-1694), 1976; c. III (H 1105-1127/1694-1715), 1978; c. IV (H 1127-1165/ 1715-1752), 1984; c. V (H 1165-1179/1752-1765), 1985.
- \_\_\_\_, *O kapetan Michalis Korakas kai oi sympolemistes tou (Kaptan Michalis Korakas ve Silah Arkadaşları)*, 3 c., Herakleion 1971.
- Svoronos, N., *Le commerce de Salonique au XVIII<sup>e</sup> siècle*, Paris: PUF, 1956.
- Themopoulou, Emilie, “L’approvisionnement d’ Istanbul en céréales et l’ évolution de la contribution de l’ ichtira au XVIII<sup>e</sup> et au XIX<sup>e</sup> siècle”, *I kath’imas Anatoli* 3, 1996, 117-138.
- \_\_\_\_, “Salonique, 1800-1875: conjoncture économique et mouvement commercial”, 3 c., Yayınlanmamış doktora tezi, Université de Paris I, 1994.
- Theocharides, I. - Stavrides, Th., “The Course of Ottoman Studies in Greece (An Overview)”, Y. Halaçoğlu, H. İnalcık (eds.), *The Turks*, c. 4, Ankara 2002, 714-719.
- Theocharides, I., *Katalogos othomanikon eggrafon tis Kyprou apo ta Archeia tis Ethnikis Vivliothikis tis Sofias, 1571-1878 (Kıbrıs’la ilgili Osmanlıca Belgelerin Kataloğu, Sofya Ulusal Kütüphanesinin Arşivlerinden, 1571-1878)*, Lefkoşa 1984.
- \_\_\_\_, *Othomanika eggrafa 1840-1912, Archeio Ieras Monis Kykkou - V (1572-1839 yıllarına ait Osmanlıca belgeler. Kykkos V Kutsal Manastırı Arşivi)*, 2 c., Lefkoşa: Kentro Meleton Ieras Monis Kykkou, 1999.
- \_\_\_\_, *Othomanika eggrafa, 1572-1839. Archeio Ieras Monis Kykkou - I (1572-1839 yıllarına ait Osmanlıca belgeler. Kykkos I Kutsal Manastırı Arşivi)*, 4 c., Lefkoşa: Kentro Meleton Ieras Monis Kykkou, 1993.
- \_\_\_\_, “I anaptyxi ton tourkologikon spoudon stin Ellada (Yunanistan’daki Türk Araştırmaları Bölümü)”, *Dodoni. Epistemoniki Epeterida tou Tmimatos Istorias kai Archaialogias tis Philosophikis Scholis tou Panepistimiou Ioanninon* 17/1, 1988, 19-61.
- Tietze, A., “The Balkans and Ottoman Sources-Ottoman Sources and the Balkans”, Henrik Birnbaum and Speros Vryonis Jr (eds.), *Aspects of the Balkans. Continuity and Change. Contributions to the International Balkan Conference held at UCLA, October 23-28, 1969* içinde, The Hague, Paris: Mouton, 1972.
- Toledano, Ehud. R., “What Ottoman History and Ottomanist Historiography Are - Or, Rather, Are Not”, *Middle Eastern Studies* 38/3, July 2002, 195-207.

- Topping, P., "Greek Historical Writing on the period 1453-1914", *The Journal of Modern History* 33, no 2, Jun. 1961, 157-173.
- Triantaphyllidou-Baladié, Yolanda, *To emporio kai i oikonomia tis Kritis, 1645-1669 (Girit Ticareti ve Ekonomisi, 1669-1795)*, Herakleion 1988.
- Tsopotos, D., "Soultanika diatagmata (fermania) kai ierodikastiki apophais (ilâm) aphoronta ktimatikas scheseis ton chorion tou Piliou Zagoras, Makryrachis kai Aniliou (Pilion Zagora, Makryrachi ve Anilio'nun köylerinin arazi ilişkileriyle ilgili fermanlar ve kadı kararları (ilâm))", *Thessalika Chronika* 2, 1931, 220-233;
- Tsopotos, D., "To soultaniko firmanion kai of perivoitos torukikos kanonismos ton georgikon en Thessalia scheseon (Tesalya'daki tarım ilişkilerinin Türk kanunlarıyla kötü bir şekilde düzenleyen kanunlar ve konuyla ilgili ferman)", *Epetiris Philologikou Syllogou Parnassos* 10, 1914, 64-93.
- Tsopotos, D., *Gi kai georgoi tis Thessalias kata tin tourkokratian. Epi ti vasei istorikon pigon (Türk yönetimi boyunca Tesalya'daki arazi ve çiftçiler. Tarihsel kaynaklara dayanarak)*, Volos 1912 (Atina 1974).
- Tzortzakaki-Tzaridou, Sophie, "I leitourgia tou thesmou ton 'christianikon vakufion' epi Tourkokratias me vasi ta othomankia eggrapha tou archeiou tis monis Vlatadon (Vlatadon Manastırı'nın arşivindeki Osmanlıca belgelere dayanarak Türk yönetimi altındaki 'Hristiyan Vakıflar'ın fonksiyonu)", *Christianiki Thessaloniki. Othomaniki periodos, 1430-1912 (Hristiyan Selanik, Osmanlı Dönemi, 1430-1912)*, II, Selanik 1994, 259-276.
- Vakalopoulos, A. E., *Istoria tou Neou Ellinismou (Modern Helenizm Tarihi)*, Thessaloniki: E. Sphakianakis & Sons, 1974-1988.
- \_\_\_\_\_, "Apopseis gia tin istoria kai tin methodology tis. Prosopiki martyria (Tarihi ve Metodolojisi ile ilgili Görüşler. Şahsi beyan)", *Synchrona Themata* 35-37, Dec. 1988, 72-79;
- \_\_\_\_\_, *Istoria tis Makedonias, 1354-1833 (Makedonya Tarihi 1354-1833)*, 5 c., Selanik 1969.
- \_\_\_\_\_, *Thasos. Son histoire, son administration de 1453 à 1912*, Paris: E. de Boccard, 1953.
- Vasdarvellis, I., *Armatoloi kai kleftes eis ten Makedonian*, Selanik 1948 (İngilizce çeviri: *Türklerin Yönetimi Boyunca Makedonya'daki Kleptler, Armatoller ve Korsanlar, 1627-1821*, Selanik 1975).
- \_\_\_\_\_, *Hoi Makedones eis tous hyper tes anexartesias agonas 1796-1832 (Bağımsızlık Mücadelesi Veren Makedonlar)*, 2. bs., Selanik 1950.
- \_\_\_\_\_, *Istorika Archeia Makedonias, t. I, Archeion Thessalonikis, 1695-1912 (Makedonya Tarih Arşivleri, c. I, Selanik Arşivi 1695-1912)*, Selanik 1952.
- \_\_\_\_\_, *Istorika Archeia Makedonias, c. II, Archeion Verroias - Naoussis, 1598-1886 (Makedonya Tarih Arşivi, c. II, Veroia Arşivi - Naousa)*, Selanik 1954.
- \_\_\_\_\_, *Istorika Archeia Makedonias, c. III, Archeion Monis Vlatadon, 1466-1839 (Makedonya Tarih Arşivi, c. III, Vlatadon Manastır Arşivi)*, (ed.) I. Vasdarvellis, Selanik 1955.

- \_\_\_\_, *Istorikon Archeion Veroias. Eklogai (Veroia Tarih Arşivi. Seçmeler)*, (ed.) I. Vardavellis. Selanik 1942.
- \_\_\_\_, *Oi Makedoneseis tous yper tes anexartesias agonas 1796-1832*, Selanik 1940, 1952 (İngilizce çev. Photeine P. Bourboulis, *Yunan Bağımsızlık Mücadelesi: 1821 İhtilalinde Makedonlar*, Selanik: Balkan Araştırmaları Enstitüsü, 1968).
- \_\_\_\_, *Tourkika eggrapha peri tou Makedonikou Agonos (Makedon Mücadelesiyle ilgili Türkçe Belgeler)*, Selanik 1958.
- Vryonis, Sp., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1971.
- Wallerstein, I., "Some Reflections on the Future of Ottoman Studies", B. Lewis, O. Pritsak, Gönül Tekin, Ş. Tekin, G. Veinstein (eds.), *Raiyyet Rûsûmu. Essays presented to Halil İnalcık on his Seventeenth Birthday by his Colleagues and Students* içinde, *Journal of Turkish Studies* 11, 1987, 235-237.
- Yerasimos, St., "Ellines tis Constantinoupolis sta mesa tou 16ou aiona" (16. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'daki Yunanlılar), *I kath'imas Anatoli* 2, 1994, 117-138.
- Zachariadou, Elizabeth, "Early Ottoman Documents of the Prodromos Monastery (Serez)", *Südost-Forschungen* XXVIII, 1969, 1-12.
- \_\_\_\_, *Romania and the Turks (c. 1300 - c. 1500)*, Değişik sayılardan derlenmiş yeni baskılar, Londra 1985.
- \_\_\_\_ (ed.), *The Ottoman Emirate (1300-1389), Halcyon Days in Crete I: Rethymnon, 11-13 January 1991*, Rethymnon: Crete University Press, 1993.
- \_\_\_\_, "The Worrisome Wealth of the Celnik Radic", *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage* içinde, (eds.) C. Heywood and C. Imber, Istanbul: The Isis Press, 1994, 383-397.
- \_\_\_\_ (ed.), *The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699), Halcyon Days in Crete II, A Symposium Held in Rethymnon, 9-11 January 1994*, Rethymnon: Crete University Press, 1996.
- \_\_\_\_, *Natural Disasters in the Ottoman Empire, Halcyon Days in Crete III, A Symposium Held in Rethymnon, 10-12 January 1997*, Rethymnon: Crete University Press, 1999.
- \_\_\_\_ (ed.), *The Kapudan Pasha. His office and his Domain, Halcyon Days in Crete IV: Rethymnon 7-9 January 2000*, Rethymnon: Crete University Press, 2002.
- \_\_\_\_ (ed.), *The Provincial Elites in the Ottoman Empire (Rethymnon, 10-12 January 2003) Halcyon Days in Crete V, A Symposium Held in Rethymnon, 10-12 January 2003*, Rethymnon: Crete University Press, 2005.
- \_\_\_\_, *Deka tourkika eggrafa gia tin Megali Ekklesia, 1483-1567 (Yunan Kilisesiyle ilgili On Türkçe Belge, 1483-1567)*, Atina: Bizans Araştırmaları Enstitüsü, 1996.
- Zakythinos, D. A., *Metavyzantina kai Nea Ellinika (Bizans Sonrası ve Modern Yunanca)*, Atina 1978.
- \_\_\_\_, *I Tourkokratia. Eisagogi eis tin Neoteran Istorian tou Ellinismou (Türk İşgali. Son Dönem Helenizm Tarihine Giriş)*, Atina 1954.

- Zeginis, E.Ch., *O bektasismos sti D. Thraki. Symvoli stin istoria tis diadoseos tou mou-soulmanismou ston elladiko choro (Batı Trakya'da Bektaşilik. Yunanistan'da İslam'ın Yayılması Tarihine Katkı)*, Selanik: Balkan Araştırmaları Enstitüsü, 1988.
- Zei, Elefteria, "Paros dans l'Archipel grec, XVIIe-XVIIIe siècles: les multiples visages de l'insularité", Yayınlanmamış Doktora tezi Université Paris I, 2 c., Paris 2001.
- Zepos, P. I, "Anekdotia eggrafa tis tourkokratias (Osmanlı Döneminin Yayınlanmamış Belgeleri)", *Archeion Idiotikou Dikaïou*, c. 11, 1944, 49-91.

## Yunan Tarihçiliğinde Türkçe Arşiv Materyalleri

Evangelia BALTA

### Özet

Bu çalışma, uluslararası Modern Yunan çalışmalarıyla ve Osmanlı çalışmalarıyla ilgili olarak ilgi alanını tanımlamaya ve sağlamlaştırmaya çabalayan diğer disiplinlere oranla daha güncel bir tarih disiplini olan Yunanistan'daki Osmanlı/Türk çalışmalarının oluşumunu inceler. Ayrıca bu çalışma 2005 yılına kadar Yunan tarih yazıcılığındaki Osmanlı döneminin yerini tanımlar ve bu çalışmanın yanı sıra Yunan akademisyenlerine ait Osmanlı çalışmalarıyla ilgili eserlerden oluşan bir bibliyografya da bulunmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Yunanistan, Modern Yunan Tarih yazımı, Tourkokratia, Osmanlı Çalışmaları, Türk Çalışmaları.